

КЫРГ
32
Т 54



Асаналы Толубаев

120 жыл



Бишкек 2017

**Мамлекеттик жана коомдук ишмер
Асаналы Толубаевдин 120 жылдык
мааракесине арналган ИЛМИЙ —
практикалык конференциянын
жыйынтыктары**

164p
32,
T. 54

МАЗМУНУ

КИРИШ СӨЗ

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Төрагасы

Ч. Турсунбековдун сөзү..... 3

А. Толубаевдин туугандарынын атынан ыраазылык сөз.....

Кыргыз ССР Жогорку Советинин Президиумунун председатели А. Толубаевдин өмүр баяны..... 7

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Социалдык маселелер, билим берүү, илим, маданият жана саламаттык сактоо боюнча комитетинин төрайымы Г. Молдобекованын сөзү..... 10

Профессор, саясий илимдердин доктору Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин экс-төрагасы М. Шеримкуловдун сөзү..... 12

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаты К. Иманалиевдин сөзү..... 16

Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик кадр кызматынын директору Н. Момуналиевдин сөзү..... 20

Философия илимдеринин доктору, социология илимдеринин профессору, Кыргыз социологиялык Ассоциациянын Президенти К. Исаевдин сөзү..... 23

И. Арабаев атындагы КМУнун профессору Т. Абдырахмановдун сөзү..... 26

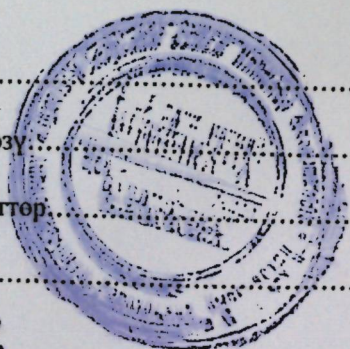
Бишкек шаарындагы А.Толубаев атындагы № 49 орто мектептин директору Р. Молдакунованын сөзү..... 32

Техника илимдеринин доктору, профессор, Эл аралык Инженердик академиянын академиги К. Алымкуловдун сөзү..... 34

А. Толубаевдин келини Ж. Кенжетаеванын сөзү..... 37

А.Толубаевдердин үй-бүлөлүк архивинен сүрөттөр..... 40

Конференциядан сүрөттөр..... 58



664852



УРМАТТУУ ОКУРМАН!

Кыргыз элинин, кыргыз мамлекетинин кылымдарды карыткан тарыхы – бул элибизден чыккан нечендеген эрендердин, «каруусун казык кылып» калк камын жеген, анын эртеңки келечегин камсыз кылууда кан-жандарын аябаган азамат атуулдарыбыздын көптөгөн муундарынын каарман өмүрлөрүнүн таржымалы. Бул жолдо элибиз доорлордун бүктөмүндө кеткен көптөгөн «тар жол, тайгак кечүүлөрдү» башынан өткөргөнү баарыбызга белгилүү. Бирде «төө минип», «үзүлгөнүбүздү улап, чачылганыбызды жыйнап» – улуу кыргыз каганатын курсак, бирде «жөө жүрүп» эл-жерибизден «үрккөн» күндөр, азаттык үчүн кыл чайнашкан – өткөн кылымдын кыркынчы жылдарындагыдай улуу кыргыздарды баштан кечиргенбиз. Ошондон улам «түгөнгөн сайын түтөгөн, күймөнгөн сайын күчөгөн – кыргыз» атанганбыз.

Ушундай күрөштөрдүн күрдөөлү менен кыргыз этнос катары калыптанып, бир эл болуп биригип, өз мамлекеттүүлүгүн түзө алды. Канчалаган кыйын сыноолор башына түшсө да, кыргыз эли өзүнүн биримдигин, улуттук маданиятын жана кайталангыс өздүк жашоо өзгөчөлүгүн, ыңгайын сактап кала алды. Кыргыз эли бүгүнкүдөй өз алдынча мамлекеттүүлүккө ээ болушу үчүн, улам кийинки урпактардын жаркын келечеги үчүн ири алдыда эл ичинен чыккан азаматтарыбыздын ариеттүү аракеттерин, ак эмгектерин айтуубуз абзел. Алыска барбай эле кечээңки совет мезгилин камтыган жаңы тарыхыбызда нечендеген мекенчил эр-азаматтарыбыз кыргыз мамлекеттүүлүгү чыңдалып, бүгүнкүдөй

абалга жетиши үчүн албан эмгек кылышкан. А. Орозбеков, Б. Исакеев, К. Тыныстанов, Ж. Абдырахманов, И. Айдарбеков, Т. Айтматов, Ы. Раззаков, Т. Кулатов – мына өткөн кылымдын оро-парасында кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн кайра жаралып, чыңдалыша өзгөчө зор салымдарын кошкон мамлекеттик ишмерлердин толук эмес тизмеси. Эл тарыхын чыныгы эрендер жасарына кыргыз таржымалы айныксыз далил, күбө. Кылымдарды камтыган жалпы элдик каарман күрөштүн, албан аракеттердин акыбети катары Кыргызстан 1991-жылдын 31-августунда өз эгемендигин жарыя кылып, көз карандысыз мамлекет болду, дүйнөлүк цивилизация көчүндө өзүнүн, татыктуу ордун ээледі.

Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн түптөлүшүнө Кыргызстан он беш союздук республиканын бири катары СССРдин курамында турган учурда эл үчүн кызмат кылган инсандардын эмгеги зор. Жогоруда аталгандардын катарында – Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Президиумунун председатели Асаналы Толубаевдин өзгөчө орду бар. Ал 1938-жылы Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин депутаты болгон. Ошол эле жылы Жогорку Советтин биринчи сессиясында Президиумдун председателдигине шайланган. Өлкөдөгү ошол татаал мезгилде Асаналы Толубаев элдин ишенимине актоо менен, мамлекеттүүлүктү калыптандырууда жана өнүктүрүүдө чоң эмгек сиңирген.

Тарых өз каармандарын качан да болбосун ылгап, өзүнүн татыктуу ордуна коюп келген. Мен ишенем, чыгаан мамлекеттик жана коомдук ишмер инсан Асаналы Толубаев дагы кыргыз тарыхында сөзсүз түрдө өзүнүн татыктуу ордун ээлейт. Бул кишинин ысымы кыргыздын тарыхында алтын тамгалар менен жазылып, анын ак эмгегине ыраазы болгон кыргыз элинин урматысына бөлөнүп, келечек муундун эсинде түбөлүк жашаары талашсыз чындык. Мындай тарыхый инсандардын басып өткөн өрнөктүү өмүр жолдоруна, каарман эмгектерине, күжүрмөн мекенчилдиктерине жана ариети бийик адамдык, атуулдук сапаттарына татыктуу баа берүү – мына биздин, азыркы муундардын ыйык парызы болуп саналат. Биз алардын жаркын элестеринин алдында абдан чоң карыздарбыз.

Улуу инсан Асаналы Толубаевдин басып өткөн өмүр жолу, анын ак дилден Ата Мекенибиздин өнүгүшүнө, кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн калыптануусуна кошкон салымы азыркы мамлекеттик кызматтагы адамдар үчүн көөнөрбөс өрнөк, өсүп келе жаткан муундарга өчпөс үлгү, сабак болуусу тийиш. Асаналы Толубаевдин эл алдында кылган эмгегин кыргыз калкынын тарыхый, маданий мурасына айлантуу, аны аздек тутуп, улам кийинки муундарга өткөрүп берүү биздин милдет.

Урматтуу окурман, биздин ар бирибиздин эмгегибизди эл баалайт, тарых тастыктайт. Сиздердин колунузда турган мына ушул чакан китепчеге мамлекеттик жана коомдук ишмер Асаналы Толубаевдин 120 жылдык мааракесине арналган илимий-практикалык конференциянын материалдарын топтоп берүү менен, биз мына ушул асыл максат, ыйык вазийпаны аткарууну көздөдүк.

Ч. ТУРСУНБЕКОВ

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Төрагасы



**Урматтуу илимий-практикалык
конференциянын катышуучулары!
Урматтуу Чыныбай Акунович!**

Атабыздын эли, жери үчүн жасаган эмгегин баалап, 120 жылдык мааракесине арналган илимий-практикалык конференциянын жогорку, мамлекеттик деңгээлде өткөрүлүп жатканы биз үчүн чоң сыймык болсо, атабызга экинчи өмүр тартуулагандай эле орошон окуя болуп отурат.

Ушул демилгенин башында турган Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешине, Жогорку Кеңештин Төрагасы Чыныбай Акуновичке, ошондой эле илимий-практикалык конференциянын уюштуруучуларына атабыздын атын эскерип, жасаган эмгегин баалап, депутаттарды, окумуштуу-илимпоздорду чогултуп ушундай мамлекеттик маанилүү иш-чараны өтүп жатканына ал кишинин урпактарынын, ага-туугандарынын атынан терең ыраазычылык билдиребиз.

Атабыз Асаналы Толубаев кыйчалыш мезгилде мамлекеттин башында туруп, өлкөнүн өнүгүшүнө зор салымын кошкон, кыргыз элинин адилет,

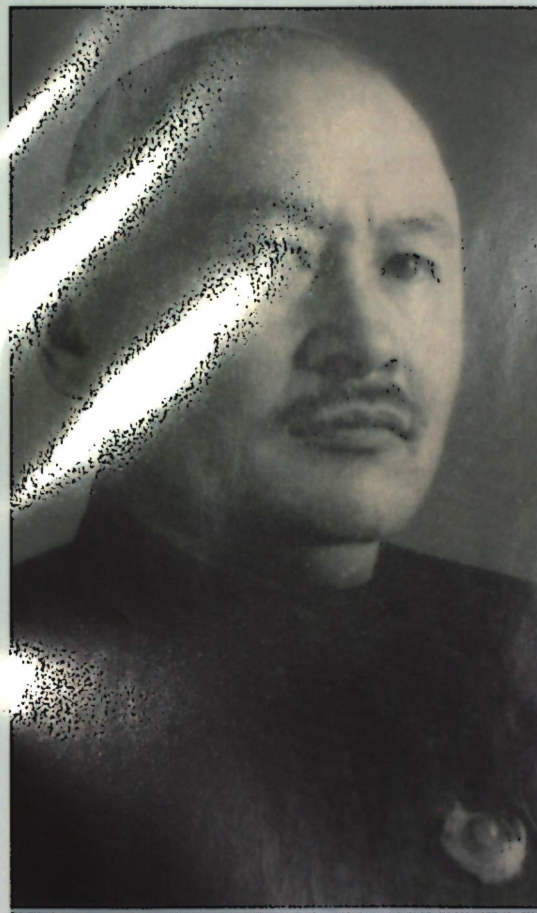
эмгекчил чыгаан уулдарынын бири болгон. Ал репрессия мезгилинде жана Улуу Ата Мекендик согуштун оор жылдарында эмгектенген. Республиканын саясий, маданий, илимий, экономикалык турмушунун бардык тармактарынын өнүгүшүнө баа жеткис салымын кошкон.

Кыргыз эли үчүн ак эмгек жасаган, республикабыздын мамлекеттүүлүгүнүн пайдубалын курууга жигердүү катышкан мамлекеттик ишмер Асаналы Толубаевдин басып өткөн байсалдуу өмүр жолу Жогорку Кеңештин демилгеси менен китеп болуп жарыкка чыгып жатканы баарыбыз үчүн чоң окуя, жалпы окурмандарга баалуу белек!

Ушул жакшы жөрөлгө, жагымдуу иштин башында турган баарыбыздарга терең урматтоо менен ыраазычылыгыбызды билдирип, рахмат айтабыз.

Асаналы Толубаевдин ага-туурмандары

**КЫРГЫЗ ССРинин ЖОГОРКУ СОВЕТИНИН
ПРЕЗИДИУМУНУН
ПРЕДСЕДАТЕЛИ АСАНАЛЫ ТОЛУБАЕВДИН ӨМҮР БАЯНЫ**



ТОЛУБАЕВ АСАНАЛЫ

1896-жылы Ворошилов районунун Чала-Казак айылында (азыркы Бишкек шаарынын Биринчи Май району, Кызыл-Аскер конушу) кедей-дыйкандын үй-бүлөсүндө туулган.

1928-жылы коммунисттер партиясынын катарына өтүп, 1930-жылы Кызыл-Аскер айыл чарба артелине мүчө болгон. 1935-жылдан тартып Кызыл-Аскер айылдык Кеңешинин төрагасы, андан кийин – 1937-жылы «Кызыл-Аскер» колхозунун председатели болуп шайланган.

1938-жылы колхоз мүчөлөрү айыл чарба түшүмүнүн жогорку көрсөткүчтөрү үчүн А. Толубаевди Кыргыз ССРинин Жогорку Советтин депутаттыгына көрсөтүшкөн. Ошол эле жылы ал биринчи ирет Кыргыз ССР Жогорку Советинин Президиумунун

Председатели болуп шайланган. Бул жогорку жана жооптуу кызматта ал 1938-жылдан 1943-жылга чейин – беш жыл үзүрлүү эмгектенген.

А. Толубаев Кыргыз ССРинин саясий-экономикалык, социалдык жана маданий турмушунун өнүгүшүнө баа жеткис салым кошкон. Ал эл чарбасын көтөрүүдө, Кант-Рыбачье темир жолунун курулушуна, Улуу Ата Мекендик согуштун жылдарында СССРдин европалык бөлүгүнөн эвакуацияланган өнөр жай ишканаларын жана калкты жайгаштырууда өзгөчө эмгек сиңирген. 1939-жылы Москвада өткөн кыргыз искусствосу менен адабиятынын декадасын өткөрүүдө, 1940-жылы кыргыз жазуусун латын тамгасынан орус графикасынын негизинде түзүлгөн кыргыз алфавитине өткөрүүдө чоң салым кошкон. А. Толубаевдин жетекчилиги алдында 1939-жылы Кыргыз ССРинде жалпы эл каттоо ийгиликтүү ишке ашырылган.

А. Толубаев кыргызстандык жумушчу-дыйкандардын, интеллигенциянын эмгегинин мамлекет тарабынан татыктуу бааланышына өзгөчө көңүл бурган. Анын камкордугунун натыйжасында жүздөгөн эмгек алдыңкылары, адабият менен искусствонун чеберлери мамлекеттик сыйлыктарды, ардак наамдарды алышкан. Анын түздөн-түз жетекчилиги алдында 1941-жылы бир катар мыйзам актылары кабыл алынып, 18 жашка чыккан граждандардын паспорт алууга, никеге турууга, фамилиясын өзгөртүүгө укуктуулуктары туурасындагы жоболор киргизилген.

А. Толубаев 1943-жылдан 1954-жылга чейин өзүнүн «Кызыл-Аскер» колхозунда председателдик кызматта эмгектенген. Ал эми 1954-жылы ардактуу эс алууга чыгып, республикалык маанидеги персоналдык пенсияга өткөн болгон. А. Толубаев эл чарбачылыгын өнүктүрүүдөгү жигердүү эмгеги үчүн Ленин ордени менен сыйланган.

Асаналы Толубаев 1962-жылы узакка созулган оорудан кийин дүйнөдөн кайткан.

**Конференцияга катышкан
депутаттардын, мамлекеттик
ишмерлердин жана илимий чөйрөнүн
өкүлдөрүнүн баяндамалары**

Г.С. МОЛДОБЕКОВА
Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин
Социалдык маселелер, билим берүү, илим,
маданият жана саламаттык сактоо боюнча
комитетинин төрагасы

Урматтуу конференциянын катышуучулары!

Мамлекеттик жана коомдук-саясий ишмер Асаналы Толубаевдин 120 жылдык мааракесине арналган илимий-практикалык конференциянын Жогорку Кеңеште өтүп жатканы бизди абдан кубандырды. Себеби алгач демилгени Жогорку Кеңештин депутаты Иманалиев Каныбек Капирович көтөрүп, Жогорку Кеңештин Билим берүү, илим, маданият жана спорт комитети тарабынан колдоого алынып, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө тиешелүү тапшырмалар берилип, 2016-жылдын юбилейлик иш-чараларынын тизмесине киргизилген.

Кыргызмамлекетинин, аны менен бирге Жогорку Кеңештин түптөлүшүнө, өнүгүшүнө олуттуу салымын кошкон Асаналы Толубаев турмуштун бардык кыйынчылыктарын көтөрүп, өз мээнетин, ак эмгеги менен бийик даражага жетишкен.

Ал эл менен мамлекеттин кызыкчылыгын өз кызыкчылыгынан жогору койгон, чынчыл, калыс инсан катары кыргыз тарыхында калды десек жаңылышпайм.

Кыргыз эли калыптануунун жана өнүгүүнүн татаал жолун басып өттү. Мамлекетибиз менен кошо Асаналы Толубаевдей патриот мекендештерибиз да бир катар кыйынчылыктарды, сыноолорду баштан кечиришти.

Баарыбызга белгилүү болгондой, турмуштун оорчулугуна карабастан, чоң жоопкерчиликти жонуна артып, саламаттык сактоо, билим берүү, илим, кыргыз тили, маданият жаатындагы кошкон салымдары Асаналы Толубаевдин талыкпас иштермандык, инсандык жана адамдык сапаттары бийик деңгээлде болгонун айгинелейт.

Акыл-ойдун азыгы – илим-билим, жан дүйнөнүн казасы – маданият, искусство демекчи, Асаналы Толубаевдин бул тармактарда аткарган иштерин баса белгилеп, ыраазычылык айтышыбыз керек. Себеби, бул улуу инсандын эмгеги менен көптөгөн жаш муундардын жан дүйнөсү тарбияланып, интеллектуалдык, рухий бийиктикке, адептик тазалыкка тарбияланганы өзүнчө сөз кылууга татыктуу, өтө баалуу.

Мамлекеттик жана коомдук-саясий ишмер Асаналы Толубаевдин 120 жылдык мааракесине арналган илимий-практикалык конференциянын жыйынтыгы менен анын элесин түбөлүккө калтыруу максатында айкелин орнотуу, көркөм жана документалдык тасмаларды тартуу, жогорку окуу

жайларына атын берүү, окуу программаларына кеңири киргизүү, даректүү китептерди басып чыгаруу, газета-журналдарга, интернет сайттарына эскерүүлөрдү, илимий-изилдөө макалаларын жарыялоо жана башка иш-чараларды өткөрүү зарыл деп эсептейм. Анткени, жаңы муунду окутууда, тарбиялоодо, патриоттук сезимдердин пайда болушунда мындай инсандарыбызды үлгү катары тутушубуз керек.

Андан пайдаланып, жалпы Жогорку Кеңештин алтынчы чакырылышынын аял депутаттарынын жана өзүмдүн атымдан Кенжетаева Жумагүл, Атаматова Жамал эжекелерибизге терең ыраазычылык айтууну туура көрүп турам. Анткени, Жумагүл эжебиз ушул жааттагы демилгени өз колуна алып, алтындан кымбат убактысын кетирип, Асаналы Толубаевдин атын өткөрүп, албан иштерди жасап келген экен. Бул бүгүнкү күндө аял катарынын коомдогу ролу ар тараптан өсүп бара жатканынын дагы бир далили.

Урматтуу конференциянын катышуучулары, Сиздерди ушул конференция сыяктуу иштерди жышталуу иш-чаранын ачылышы менен куттуктаймын, эр эмгегин көрүүгө багытталган ишиңиздерге албан ийгиликтерди каалаймын!

Мындай мамлекеттик маанилүү иш-чаралар жаңы муундун жакшы тарбия алып, жаңылануусунун, тазалануусунун башаты болуп, жалпы элибизге жакшылыктарды, бейпилдикти, ырыскы-ынтымакты алып келерине терең ишенгендигимди билдиремин.

АСАНАЛЫ ТОЛУБАЕВ ЖАНА АНЫН МЕЗГИЛИ

Өткөн кылымдын кыркынчы жылдарында кыргыз мамлекеттүүлүгүн чындоодо жана өнүктүрүүдө Асаналы Толубаевдин өзүнүн татыктуу орду бар. Балалык күндөрүнөн баштап турмуштун оордугун, мээнеттин даамын татып, туура баа бергенге үйрөнгөн Асаналы Толубаев өмүрүнүн бардыгын кыргыз элинин жана кыргыз мамлекетинин келечегине жумшады.

1936-жылдын 5-декабрында Советтер Союзунун жаңы Конституциясынын кабыл алынышы – бул СССРде социалисттик система толук жеңишке жетти деген жыйынтыкка алып келди.

Теориялык жактан да, практикалык жактан да бул жыйынтык негизинен Совет мамлекетинин өсүш жолундагы бүтүндөй бир этапка берилген туура баа экендигин өлкөнүн экономикалык жана социалдык ахвалы айкындады.

СССРдин жаңы Конституциясынын негизинде Кыргыз мамлекетинин статусу көтөрүлүп, ал Союздагы 15 республиканын катарында тең укуктуу республикага айланды.

1937-жылдын 23-мартында Кыргыз ССРинин жаңы Конституциясы кабыл алынып, анын негизинде 1938-жылдын 23-февралында республиканын Борбордук Аткаруу Комитетинин чечими менен Кыргыз ССРинин Жогорку Советине шайлоо жөнүндө жобо бекитилди. Ушул жобонун негизинде 1938-жылдын 24-июнунда республиканын Жогорку Советине шайлоо өткөрүлүп, ага шайлоочулардын 90,23% катышып, алардын 99,1% депутаттыка кандидаттарды колдоп чыгышты. Конституциянын негизинде республиканын 5000 калкынан 1 депутат шайланган. (Эске салчу нерсе – 5000 адамдын атынан).

Шайлоодо республиканын элинин санына жараша Жогорку Советке 284 депутат шайланган. (Демек, ошол мезгилде республикада 1 миллион 420 миң адам болгон).

Кыргыз ССРинин биринчи чакырылган Жогорку Советинин биринчи сессиясы 1938-жылдын 18-июлунда ачылган. Жогорку Советке шайланган депутаттардын сандык жана сапаттык составы төмөнкүдөй болгон:

• Бардык депутат – 284

Алардын ичинен:

• жумушчулар – 44 киши (14,4%)

• колхозчулар – 93 киши (32,8%)

• интеллигенция – 150 киши (52,8%) – партиялык, советтик кызматкерлер,

коомдук маданий ишмерлер, мугалимдер ж.б.

Билими боюнча:

• жогорку билимдүү – 17 киши (6%)

• орто билимдүү – 36 киши (12,7%)

• башталгыч билимдүү – 231 киши (81,3%) – (чала сабат)

Жогорку Советтин биринчи сессиясын аксакал депутат Көккөз Салиев ачкан. Сессияда Жогорку Советтин Президиуму шайланып, анын курамы 15 кишиден турган. Республиканын Жогорку Советинин Президиумунун председатели болуп Кызыл Аскер шайлоо округунан шайланган депутат Асаналы Толубаев шайланган.

Асаналы Толубаев 1896-жылы азыркы Сокулук районунун Чала-Казак кыштыгында келдей айкандын үй-бүлөсүндө төрөлгөн. 1930–1931-жылдары район советтин председатели, 1934-жылы колхоздун башкармасы болуп иштеген.

Республиканын Жогорку Совети өзүнүн сессиясына жылына эки жолу чогулчу. Сессиялардын арасында Жогорку Советтин иштерин анын Президиуму жүргүзчү. Ошондуктан Жогорку Советтин Президиумунун укуктары өтө кеңири болгон. Президиум өзүнүн полномочиелеринин негизинде Указдарды, токтомдорду кабыл алып, ал кабыл алынган чечимдер бүткүл республиканын аймактарында бирдей аткарылууга милдеттүү болчу.

Асаналы Толубаевдин саясий эрки, уюштургуч таланты, эмгекке жеткен жөндөмдүүлүгү аны республиканын саясий элитасынын арасындагы көрүнүктүү советтик, мамлекеттик жана саясий ишмерлердин катарына кошту.

Республиканын эң жогорку мамлекеттик бийлигинин жетекчиси катары Асаналы Толубаев өлкөбүздө экономикалык, социалдык сфераларда жүргүзүлүп жаткан ар бир ишке, улуу өзгөрүштөргө өзүнүн татыктуу салымын кошту.

Чоң Чүй каналын курууда, көчмөн кыргыз калкын отурукташтуруу процессин толук аякташтырууга, элдин арасында сабатсыздыкты жоюу иштеринде, маданият, билим маселелерин чечүүдө, 1939-жылы Москвада өткөрүлгөн кыргыз маданиятынын Декадасын даярдоодо бир катар зор иштерди жүргүздү. Ошол Декаданын алдында бир топ көрүнүктүү маданий, искусство кызматкерлерине республикалык жогорку наамдарды ыйгаруу боюнча Асаналы Толубаев Указ чыгарып, ага өзү кол койду. Бул чыныгы саясий чечим эле. Себеби, Москвадагы Декададагы катышуучулардын эл менен жолугушууларында, концерттерде, спектаклдерде аткаруучулардын аты эле эмес, алардын профессионалдык даражалары, наамдары дагы айтылып, белгиленип турган.

Асаналы Толубаевдин ишмердигинин айкын көрсөткүчтөрү Улуу Ата Мекендик согуш мезгилинде айрыкча көзгө көрүндү. Согуштун башталган

мезгилинен тартып республикага эвакуацияланып келген адамдарды тосуп алуу, аларды турак жай менен камсыз кылуу, жумушка орноштуруу, пособие берүү жана башка жардам көрсөтүү иштери республиканын ар бир жетекчисинин, партиялык, советтик бийликтин негизги милдети болуп калды.

Согуш жүрүп жаткан региондордон эвакуацияланып келген ар бир өндүрүш жайларды тез арада орноштуруп, алардын продукция бере башташын уюштуруп, фронтко жардам берүүнү күчөтүү иштери үзгүлтүксүз жүргүзүлүп жатты. Бардыгы болуп республикага 60тан ашык өнөр жай ишканасы эвакуацияланып келип, иштей башташы Кыргыз Республикасынын өндүрүштүк потенциалын бир нече эсе өстүрдү.

Кыргызстанга завод, фабрикалардан башка илимий, маданий, билим тармагындагы мекемелер дагы көчүрүлүп келген. Алардын ичинде СССР Илимдер Академиясынын бир нече институту, Россиянын, Украинанын айрым театрлары, СССРдин симфониялык оркестри, Ростов университети, Харьков мединституту, Ленинград физкультура институту, Шишинёв айыл чарба институту жана башкалар болгон. Эвакуацияланып келген ушул мекемелердин жана алардын адистеринин жардамы менен республикада илим, билим, маданият жаңы деңгээлге көтөрүлдү. Кыргызстанга эвакуация болуп келгендердин жалпы саны 130 миң адамдан ашык болду.

1943–1944-жылдары СССРдин Түндүк Кавказ, Крым жана башка региондорунан көчүрүлгөн ар улуттун адамдары дагы биздин республиканын территориясына жайгаштырылышты. Депортацияланып келген адамдардын саны дагы 140 миңге жакын эле. Баардыгы болуп согуш жылдарында биздин республикага 300 миңге жакын адам эвакуация жана депортацияланып келген.

Улуу Ата Мекендик согушка республиканын Жогорку Советинин 284 депутатынын ичинен 57 депутат фронтто–Кызыл Армиянын катарында болушту, 45 депутат республикадан тышкары, ал эми 182 депутат Кыргызстанда ар түркүн сфераларда эмгектенип жатышты. Согуш убагында кворумдун жоктугунан Жогорку Советтин сессияларын өткөрүүгө мүмкүн болбоду. Ошондуктан республиканын мыйзам чыгаруучу органынын иштерин татыктуу аткарууда Жогорку Советтин Президиумунун жана анын Председатели Асаналы Толубаевдин ролу өтө жогору болду.

Президиум республикадагы кабыл алынып жаткан чечимдерди мыйзамдаштыруу үчүн Указдарды, токтомдорду кабыл алып, аткаруу бийлигинин жүргүзүп жаткан иштерине көмөктөш болду.

Асаналы Толубаев 1943-жылдын март айында өз ыктыяры менен Жогорку Советтин Президиумунун Председателинин милдетин өткөрүп берип, кайрадан эл чарба иштерине кеткен. Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Президиумунун биринчи Председатели болуп, бүткүл күч-аракетин элине, мамлекетине арнап, ак иш аткарган республикабыздын көрүнүктүү мамлекеттик жана саясый ишмери, агабыз Асаналы Толубаевдин эмгеги ары сыймыктуу дагы, ары үзүрлүү.

Кыргыз элинин эсинде, кыргыз тарыхынын барактарында Асаналы Толубаевдин өзүнүн ары татыктуу, ары сыймыктуу орду бар. Кыргыз мамлекетинин экономикалык, саясый кубаттуулугун чыңдоо, элибиздин биримдигин бекемдөө үчүн бардык мүмкүнчүлүгүн, күч-аракетин, билимин жана тажырыйбасын жумшап, ак эмгеги менен аракет өтөп кеткен элибиздин улуу инсандарынын элесине таазим кылып, алардын тарыхтагы ордуна жана ролуна туура баа берип, сый-урмат көрсөтүү бүгүнкүлөрдүн милдети. Өткөнгө туура баа берип, таазим эте албасак – келечекти көрө албайбыз.

Кыргызстан өзүнчө Советтик Социалисттик республика болгондо биринчи болуп мамлекеттин эң жогорку бийлигинин башында туруп, беш жыл үзүрлүү эмгек өтөгөн Асаналы Толубаев агабыздын ишмерлигине татыктуу баа берип, анын ысымын түбөлүк калтыруу үчүн төмөнкү сунуштарды бергизем:

1. Асаналы Толубаевдин айкелин Бишкек шаарындагы Кыргыз мамлекетинин негиздөөчүлөрүнүн Аллеясына орнотуу;
2. Асаналы Толубаевдин коюлган жеринде (көрүстөнүндө) реставрациялык иштерди жүргүзүп, тартипке келтирүү;
3. Бишкек шаарынын көчөлөрүнүн бирине Асаналы Толубаевдин ысымын берүү;
4. Асаналы Толубаев жетекчи болуп иштеген сельсоветке (бүгүнкү айыл өкмөтү) же болбосо башкарма болуп иштеген чарбага анын ысымын берүү;
5. Асаналы Толубаевдин өмүр жолу, аткарган кызматтары, өтөгөн эмгектери жөнүндө кеңири илимий-изилдөөлөрдү жүргүзүп, кыргыз тарыхында, окуу китептеринде анын ролун ачык жана туура көрсөтүү.

Менин бул сунуштарымдын ишке ашырылышын Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Төрагасы Чыныбай Акунович Турсунбеков жеке өз көзөмөлүнө алышын суранам.

Бул иштер түбөлүккө жол тарткан Асаналы агайыбызга кереги жок, бул бизге, бүгүнкү муунга, бүткүл кыргыз элине керек. Өткөн тарыхыбызды билип, улуу инсандарыбыздын эмгегин туура баалап, элестерин эстей жүрөлү.

К. К. ИМАНАЛИЕВ
Кыргыз Республикасынын
Жогорку Кеңешинин депутаты

Бүгүнкү конференцияда үч доордун спикери, башкача айтканда 1993-жылдагы «легендарлуу парламенттин» төрагасы Медеткан Шеримкуловдун, 2005-жылдагы спикер Өмүрбек Текебаев жана бүгүнкү күндөгү Чыныбай Акуновичтин катышып отурушканы терең символикалуу. Ал үчөө биригип, баарыбыз биригип кыргыздын тунгуч спикерине, Кыргызстандын биринчи парламент башчысына таазим этип атабыз демек бүгүн үч доордун спикери ушул жерде катышып атат десек болот. Бул баары үчүн сабак, үлгү жана колдой турган көрүнүш. Бул мамлекеттүү сүктү бекитүүдө жаңы салт деп ойлойм, себеби ушундай салт кана элди, мамлекетти күчтүү кыла алат.

«Мамлекет» жөнүндө көндүм түшүнүктөрдү жыйынтыктасак, анда «мамлекет» – эң ириде жер, анда жашаган – эл, элдин атынан башкаруу институттары (аппарат, өкмөт, салык системасы ж.б.), мыйзамы, конституциялары, атрибутикасы – герб, гимн, туусу жана эл аралык мамилелер, башкача айтканда, башка өлкөлөрдүн аны эгемен өлкө катары таануусу. Мамлекетти күчтүү кылып турган, анын эң ириде улуу салттары менен туруктуу мыйзамдары (маселен, Улуу Британия менен Жапон мамлекети) жана туруктуу экономикалык кубаттуулугу. Өлкөнүн туруктуу саясий системасы, укуктары, мыйзамдары жана экономикасы канчалык күчтүү болсо мамлекет ошончолук дөөлөттүү экени талашсыз.

Мен ойлойм, бизде парламентаризмдин үч доору бар:

Биринчи – Байыркы доор,

Экинчи – Совет доорундагы парламентаризм,

Үчүнчү – Эгемен Кыргызстандын доорундагы парламентаризм.

Ага дейре кыргыз элинде кылымдар бою ар-намыс, улуттук каада-салт, нарк-насил, рухий дөөлөттөрдүн негизинде элдик бийлик институту калыптанган. Энесай доорунда ал бийлик аскерий мүнөзгө ээ болгон. VI-VIII кылымга чейин эле тили, маданияты, руху бар кыргыз элинин өз бийи, ханы, башчысы шайланып, анын негизинде аскери, салык жыйымдары жана тышкы дипломатиялык мамилелери тастыкталган. Бул маанилүү маселелердин баары элдик жыйында чечилген. Курултайды чакыруу, маселе көтөрүү, бийликке баа берүү – кыргыздардын тарыхый салты болуп келген.

Элдик жыйындын эң сонун үлгүсү «Манас» эпосунда жетиштүү даңазаланган.

Маселен, Манасты хан көтөргөндө бүт уруулардын жол башчылары катышкан:

«Нойгуттан кары Акбалта,
Ногойдон кары Эр Эштек,
Отурбаңар баарың тек!
Алчындардын Бообеги,
Наймандардын Көбөнү,
Аргындардын Каракожосу,
Балчактардын таз чечен...»

Ал эми Ээжинге казатка аттанууда дагы «Жыйын Дөбөгө» чогулуп, бул маселени Айкөл Манас атабыз жалгыз чечпестен, элдик жыйынга талкууга алып чыгып, бүткүл элге жарыя кылат, алардын эрки менен эсептешет. Ошол кездеги эл минтип сүйөттөлөт:

Мажилиске жыйылган,

Айтпай кыргыз балдары.

Бастыңар Манас кеп айтат,

Мажилиске жыйылдың

Баарын укмуш деп айтат.

Айкөл Манас бабабыз болсо ошондо элге минтип кайрылат:

Атым арык дегениң,

Азыр кайткын үйүңө.

Өзүм жалгыз дегениң

Эми кеткин үйүңө, – деп Айкөл Манас атабыздын доорунда эле элдик жыйын чечим кабыл алуучу эң негизги уюм экени айтылып жатпайбы. Алтайдан Ала-Тоого кайтып келүү маселеси да Айкөл Манас атабыз курултай чакырып чечкен.

XV кылымдын соңунда XVI кылымдын башында – Моголустан доорунда Чыңгыз хандын урпактары азыркы кыргыз чөлкөмүн бийлеп турган учурда, 1484–1504-жылдары Ахмедхан, 1504–1508-жылдары Султан-Халилдин хандыгына Орто Азия элдеринен биринчи ирет кыргыздар моголдорго каршы чыгып, дээрлик бүт кыргыз урууларынын өкүлдөрү катышкан жыйында, 1508-жылы Тагай бийди кыргыз уруулары Барскоон жергесинде ак кийизге салып, баш бий көтөрүп, өз мамлекеттүүлүгүнүн эркиндиги жана көз карандысыздыгы үчүн күрөшкөн. Анда эң алгач ирет этносаясий консолидацияга жетишип, кырк уруу кыргыз биригип, бир баш бий шайлап, мамлекеттүүлүктүн жана демократиянын бүт белгилери болгон. Мамлекеттик символикалар кабыл алынган (туу, эн белги (герб), бийлик журамы түптөлгөн (аскерий негизде), атайын эрежелер белгиленип, уруулук негизде аксакалдар кеңеши болгон, аткаруу институту түзүлгөн, тыш душмандар менен кармашуу жана эркиндикке жетишүү сыяктуу саясий, аскердик маселелер катышкан. Эң негизгиси – элдин атынан эң негизги чечим кабыл алынуу органы болуп Элдик жыйын аныкталган.

664852

Хакасия мамлекеттик университетинин профессору В. Я. Бутанаевдин илимий иликтөөлөрүнө таянсак, Энесай кыргыздары да көп негизги маселелерди курултайда чечишкен. Маселен, «Хонгоройдогу бүт төрт улустун өкүлдөрү катышкан чоң курултай мамлекеттик иштерди чечүү үчүн бул жерге чогулушту. Мисал үчүн, 1627-жылы курултайда 700 делегат катышкан (анын 300ү кыргыздар болгон). Мындай чогулушта чечүүчү добуш кыргыз княздарына таандык болгон»

Өткөн кылымдардагы орус окумуштуусу И. А. Козлов «Обычное право киргизов» деген статьясында (1882-жылы жарык көргөн) «Прежде всего киргизский суд – народный суд, понимаемый в том смысле, 1) что решения его основываются на народных юридических обычаях и 2) что составлены его – бии выбираются народом из своей среды. В сознании народа это звание бия принадлежит тем немногим, которые, отличаясь безупречной честностью, с природным умом соединяют глубокие познания в местных обычаях народа. Бий есть живая летопись народа, юрист или законодатель его. Далее, киргизский суд – гласный, публичный, совестный и мирный».

Демек, курултайда гана шайланган бий же сот – калыс, ачык-айкын жана адилет болоору тамшануу менен айтылып жатпайбы.

Андан башка кыргыз элинде эзелтен калыптанган сөздөр бар, ар бир маанилүү чечимди эл менен кеңшип чечүү жөнүндө, мисал үчүн:

«Жети өлчөп, бир кес»,

«Кеңшип кескендин бармагы оорубайт»,

«Кабыргаң менен кеңеш» деген сыяктуу.

Ал эми Орхон-Энисей жазууларында жалпысынан 570 жазуу бар, ошолордун дээрлик үчтөн бири кыргыз элине, кыргыз улутуна таандык экенин окумуштуулар айтып жүрүшөт. Ошол жазуулардын дээрлик баары мамлекетке, элге арналган, бир да жазуусу алтын, күмүш же материалдык байлык жөнүндө жазылбаптыр, эң чоң байлык эл, жер жана эркиндик жөнүндө жазылган экен.

Мына ошондой мамлекеттүүлүк жана парламентаризм институттарын эрте түшүнгөн кыргыздын кыраан инсандарынын бири Асаналы Толубаев.

Адатта тарыхчылар айтып калышат, тарыхтын үч түрү бар деп:

- кудайлардын тарыхы,

- баатырлардын тарыхы,

- инсандардын тарыхы.

Кудайлардын тарыхы - диний китептерде жазылган.

Баатырларыбызды акыркы 25 жылда маарекелерин белгилеп, эстеликтерин коюп, аттарын атап келебиз. Ал эми жакшы жөрөлгө бул ошол мамлекеттүүлүккө зор салым кошкон инсандардын тарыхына кайрылганыбыз, алардын бири – Асаналы Толубаев.

Ар бир доор өзүнүн мыктыларын тандайт. Мына ошол Кыргыз мамлекети

СССРдин союзуна киргендеги жаңы элитанын мыктыларынын бири Асаналы Толубаев болгон. Ал 1896-жылы төрөлүп, 34 жашында ВКПнын катарына өтүп, андан эки жыл өтпөй эле партиялык баштапкы уюмга катчы болгон, 1935–1937-жылдары колхоздун председатели, ал эми 1938-жылы депутат болуп шайланат, ошол эле жылы Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Президиумунун биринчи председатели болуп дайындалган, ошол кызматта 5 жыл иштөөдөн кеткенген. 1938–1942-жылдары Кыргызстандын тарыхында бул жылдары болгон. 1941–1942-жылдардын аягына чейин 250 миңден ашык адам эвакуацияланып келген.

1) Ушул учуруна ушул келген мамлекет башында тургандарга оор иш түшкөнү.

2) Ушул жылдары латын тамгасынан орус алфавитине өткөнбүз.

3) Москвада Кыргызстандын адабияты менен искусствосунун он күндүгү өткөн. Ага улуттук искусствонун 550 чебери катышкан. Алар койгон 14 спектакли жана концерттерин 30 миңден ашуун көрүүчүлөр баалашкан. Кыргыз Мамлекеттик Музыка театры Ленин ордени, Кыргыз Мамлекеттик Филармониясы “Эмгек Кызыл Туу” ордени менен сыйланган. Кыргыз искусствосунун 71 ишмери СССРдин ордендери жана медалдары менен сыйланышкан.

4) Ошол жылдары Кыргызстанда биринчи темир жол Кант–Рыбачье багытында салынган.

5) Өндүрүш тармагында көптөгөн заводдор, фабрикалар, комбинаттар уюшулуп, Москвада өткөн Бүткүл Союздук айыл чарба көргөзмөсүндө Кыргыз Республикасынын айыл чарбасынын жетишкен ийгиликтери үчүн Асаналы Толубаев «Ленин орденине» татыктуу болгон.

Ошонун баарына дээрлик баш-көз болгон Асаналы Толубаев эле.

Мындай адамдар өзүнө татыктуу баа алышы жана мамлекетти түптөөчүлөрүнүн бирөө катары таанылышы керек.

- Биз эмне үчүн тарыхты билишибиз керек?
- Биринчиден, аталарыбыздын баскан жолун унутпаш үчүн.
- Экинчиден, бүгүнкү күндөгү окуяга терең ой жүгүртүү үчүн.
- Үчүнчүдөн, келечекке сабак алыш үчүн.

А. Асаналы Толубаевдин баскан жолу, кылган иши биз үчүн зор сабак.

Н. С. МОМУНАЛИЕВ
Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик кадр кызматынын директору

КАДРЛАРДЫ ТАРБИЯЛООГО **КОШКОН САЛЫМЫ ЧОҢ**

Урматтуу Чыныбай Акунович!
Урматтуу конференциянын катышуучулары!

Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан 2016-жылы өткөрүлүүчү жалпы улуттук жана эл аралык маанидеги юбилейлик иш-чаралардын тизмегине мамлекеттик жана саясий ишмер Асаналы Толубаевдин 120 жылдык мааракесин белгилөөнү уюштурууну жана өткөрүүнү киргизүү – Асаналы Толубаев аз убакыт болсо да жогорку кызмат орунун ээлеп турса да, кыргыз элине кылган кызматынын зор экендигин айгинелеп турат.

Асаналы Толубаев Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Президиумунун биринчи председатели (спикери) катары өзүнүн күч-кубатын, билимин, турмуштук зор тажрыйбасын өлкөбүздүн жаркын келечегине арнаган. Эл чарбасын уюштурууда билгичтик менен жетекчилик кылып, уюштуруучулук чеберчилигин көрсөткөн. Ошол эле мезгилде председателдик милдетин аткаруу менен гана чектелип калбастан, кадрларды тандоодо жана өстүрүүдө өзүнүн чоң салымын кошкон.

Асаналы Толубаев Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Президиумунун председатели болуп иштеген мезгилден баштап кадрларды тандоого, алардын ичинен билимдүү, тажрыйбалуу кадрларды эл чарбасынын ар кандай тармактарына ишке тартууга көп көңүл бургандыгына тарыхый документтер күбө. Бул багытта жасаган ишинин мисалы катары, 1939-жылы февраль айында Кыргызстан Коммунисттик партиясынын III съездинде үчүнчү беш жылдыкта СССРдин эл чарбасынын өнүктүрүү маселесин талкуулоо учурунда сүйлөгөн (“Советская Киргизия” гезити, 27 февраль 1939-ж.) сөзүндө “Аз убакыттын ичинде кыргыз элинин арасынан партиялык, советтик кызматчылар, социалисттик ишканалардын, колхоздордун, совхоздордун татыктуу жетекчилери, инженерлер, техниктер, дарыгерлер, мугалимдер жана окумуштуулар өсүп чыкты. Булардын арасында өзгөчө ардактуу орунду аялдар ээлеп турат. Үчүнчү беш жылдыктын планынын негизинде алдыга коюлган зор милдеттерди аткарууда, бардык күч-аракетибизди жана кадрлардын мүмкүнчүлүгүн толугу менен пайдаланышыбыз керек” деп айтканына жараша, иш жүзүндө айткан сөзү менен жасаган ишин дайыма айкалыштырып келгенин тарых тастыктоодо.

Өз ишине жана мамлекетибиздин гүлдөп-өнүгүшүнө чексиз берилген кадрларды жумушка тартууга өзгөчө көңүл буруу менен бирге, алардын тажрыйбасын жана билимин жогорулатуунун маанисин белгилеп, ар дайым көмөк көрсөтүүнү талап кылган. 1940-жылы Кыргызстан Компартиясынын IV съездинде сүйлөгөн сөзүндө (“Советская Киргизия” гезити, 21-март 1940-ж.) облустук, республикалык деңгээлдеги жогорку органдар жергиликтүү бийликке – айылдык жана кыштактык кеңештин кызматчыларына өз даражасында жардам көрсөтүшпөй, аларды окутууга көңүл бурушпай жаткандыктарын белгилеп өткөн. Кызматчылардын сабатсыздыгынын, тажрыйбанын аздыгынын кесепетинен жер-жерлерде чыр-чатак маселелер туура чечилбей калып жаткандыгын, көпчүлүк жергиликтүү органдардын кызматчылары иш планын түзө алышпагандыктан күнүмдүк жасалчу иштерди билишпегендигин баса көрсөтүп, Фрунзе шаардык кеңешинин жооптуу кызматчылардын ишин сынга алып, иштеп жаткан кызматчылардын ошол мезгилде жасап жаткан иштери ал кишини да, шайлоочуларды да канааттандырбай жатканын айткан.

Съезддин трибунасынан айрым учурларда жогорку органдар региондук органдардын функцияларына кийлигишип, кээ бир маселелерди өздөрүнүн аткаруусуна алып жаткандыктарын белгилеп, мындай көрүнүшкө жол бербей, тескерисинче, алардын иштерин жетектөөнү жакшыртуу керектигин, жумушту жөнгө салууга көмөк көрсөтүүнү жана жардамдашууну, кызматчыларды окутууну, ар бир жетекчиден маселени туура коюуну жана чечкенин ачык-айкындыгын көзөмөлдөөнү жана өздөрү койгон маселелерди турмушка ашыруунун жолдорун билиши керектигин талап кылган.

“Асаналы Толубаев заманында карапайым адамдар, эмгекчилер менен байма-бай жолугушуп турган, көбүнчөсү талааларда, курулуштарда жүрчү. Жетекчилерге тапшырма берген учурларда аларды жерине барып эл менен жолугушуп, жасалып жаткан иштерди көрүп, маселелерди туура чечип анан маалымат берүүнү тапшыраар эле”, – деп эскерет Евроазия жазуучулар союзунун мүчөсү Өмүрбек Караев.

Асаналы Толубаевдин өз доорунда кадрлардын калыптанышы багытында жүргүзгөн иштерин талдап көрсөк, 2013-жылы Кыргыз Республикасынын Президенти тарабынан кабыл алынып, иш жүзүнө ашырылып жаткан “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жана муниципалдык кызматчыларды окутуу системасын өркүндөтүү маселелери жөнүндө” Жарлыгында жана мамлекеттик жана муниципалдык кызматты өтөөгө байланыштуу ченемдик укуктук актыларда чагылдырылган кадрларды окутуу, тарбиялоо жана өстүрүү маселелерине багытталган талаптарга шайкеш келгендигин белгилесек болот.

Урматтуу Чыныбай Акунович!
Урматтуу конференциянын уюштуруучулары!

Сиздин илимий-практикалык конференцияны өткөрүүгө кошкон салымыңыз зор, мааракеге арналган иш-чаранын Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинде өтүп жатышы бүгүнкү күндүн талабына туура келип, Асаналы Толубаевдин жаркын элесине жалпы кыргыз элинин таазими деп эсептесек болот.

Сөзүмдүн акырында, туугандарынын, өзүмдүн атыман Асаналы Толубаевдин жаркын элесин эскерүү боюнча уюштурган иш-чараларды ыраазычылык билдирип коюуга уруксаат этиңиздер. Сиздер менен бирге, мындан ары бул багытта чечилбеген иштерди иш жүзүнө ашырууга мүмкүнчүлүк болоруна толук ишенич бар.

Конференциянын бардык катышуучуларына ден соолук, ишеничтерге ийгилик каалайм.

К. ИСАЕВ

*профессор, Кыргыз эл мугалими,
философия илимдеринин доктору,
социология илимдеринин профессору,
Кыргыз социологиялык
Ассоциациянын Президенти*

КӨРӨЧ, ТАЙМАНБАС, КЫРААКЫ ЖЕТЕКЧИ БОЛГОН

Ушунда республиканын тагдырын чечээр ар кандай мамлекеттик, саясий, экономикалык жыйындарга илимий жарандарды чакыруу болбой калганда 15-20 жылдан ашты. Натыйжада, кыргыз мамлекетинин 10-15 жылдан кийин «стратегиялык» жана «идеологиялык» абалдары кандай болору жөнүндө жаштардын түшүнүгү белгисиз бойдон калууда. Эмне үчүн?

Толубаев жөнүндө доклад жасап бериңиз деп Жогорку Кеңештен телефон аркылуу кайрылып калышты. Мен ойлоптурмун, кыргыз элинин XII–XIII кылымдарда өткөн Толубай сынчысы жөнүндө экен деп, Жогорку Кеңеш башкача боло баштаган го деп. «Толубайдай сынчы бол, Токтогулдай башка бол» деген эсиме түшүп, Жогорку Кеңеш кыргыздын тарыхындагы улуу сынчы жөнүндө кызыгып, Парламенттин тагдыр чечээр иштеринде сынчылдык мамиле экен деп ойлонуп, өзүмчө кубанып, Толубай сынчы жөнүндө материалдарды чогултуп, доклад даярдай баштадым. Кийин Жогорку Кеңештин жооптуу тарыхый жыйынына 3 күн калганда кокусунан Жогорку Кеңештен дагы телефон чалышып, «доклад Толубаев Асаналы жөнүндө эле» – дешти. Уялып калдым...

Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасынын Жогорку Советинин Президумунун эң биринчи төрагасы болуп шайланган, табиятынан көрөгөч, кыраакы, намыскөй, мыкты иштеген, бирок унут болуп бараткан Асаналы Толубаев жөнүндө Президент жарыялаган «2016-жылы Тарых жана маданият жылында», 90 жылдан кийин биринчи жолу көңүл бурулуп жатканына да тобо дейли. Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасы – XX кылымдын биринчи чейрегинде мамлекеттүүлүктүн үлгүсү болбоду беле...

Тарых өзүнчө өлбөй турган кенч да. Ал ташка чегилген тамга сыяктуу. Теңириме тете жаратылган эгемен окуялар болбосо, чыгаан тарыхый инсандар жөнүндө билдирүүлөр куш тилиндей кагазга бирин-эки сап болуп жазылып, изи калса, ал өтө чоң олжо, тарыхый окуя да жана өсүп келе жаткан муундар үчүн илимий маалымат катары билимдин булагы жана тарбиялык мааниси чоң. Мындай катылып жаткан маалыматтардын «Тарых жана маданият жылы» деп жарыяланган учурга өнөктөш болуп жатканы андан бетер даражалуу.

1938-жылы 19-июлдагы Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин токтому менен, ошондогу Ворошилов районунун Кызыл-Аскер округунан депутат болгон Толубаев Асаналы – кыргыз тарыхындагы дүйнөдөгү эң чоң мамлекеттин курамында турган өзүнчө республиканын Жогорку Советинин Президиумунун биринчи төрагасы – карапайым кыргыздын кыраан уулдарынан болгон. Асаналы Толубаев бул жогорку жана өтө жооптуу кызматта 1938-жылдан 1943-жылга чейин, беш жыл үзүрлүү жана натыйжалуу эмгектенген. Ушул жылдары социалисттик Кыргызстанда улуттук мамлекет катары өнүгүүнүн жана парламенттик башкаруунун негиздери калыптанган, кыргыз бирдиктүү улут катары илим-билим, өнөр жайын, айыл чарбасын, маданиятты өнүктүрүүнүн даңгыраган жолуна түшүүсүндө Асаналы Толубаевдин ак эмгеги жана аракеттери үзүрлүү болуп, жаңы социалисттик коомдун пайдубалы тургузула баштаган татаал учурда иштеген.

Асаналы Толубаев – Кыргыз ССРинин саясий, экономикалык, социалдык жана маданий турмушунун бардык тармактар боюнча өнүгүшүнө баа жеткис салым кошкон улуу инсан. Ал коллективдешкен эл чарбасын уюштурууда, Кант–Балыкчы темир жол курулушуна, Улуу Ата Мекендик согуштун жылдарында СССРдин европалык бөлүгүнөн эвакуацияланган өнөр жай ишканаларын жана отурукташкан калкты жайгаштырууда улуттук өзгөчөлүктү түшүнгөн инсан катары эмгектенген. 1939-жылы Москвада өткөн кыргыз искусствосу менен адабиятынын декадасын уюштурууда, 1940-жылы кыргыз жазуусун латын тамгасынан орус графикасынын негизинде түзүлгөн кыргыз алфавитине которуунун маанисин терең түшүнүү менен, баа жеткис салым кошкон. 1939-жылы СССРде жүргүзүлгөн жалпы эл каттоонун Кыргыз ССРинде ийгиликтүү ишке ашышына жетекчилик жасаган. Асаналы Толубаев кыргызстандык жаңы калыптанган жумушчулардын жана интеллигенциянын, дыйкандардын эмгегинин мамлекет тарабынан татыктуу бааланышына өзгөчө көңүл бурган. Анын камкордугунун натыйжасында жүздөгөн эмгектин алдыңкылары, адабият менен искусствонун чеберлери мамлекеттик сыйлыктардын жана ардактуу наамдардын ээleri болушкан.

Асаналы Толубаев ден-соолугу начарлагандыгына байланыштуу жооптуу мамлекеттик кызматты таштоого аргасыз болгон. Бирок 1943-жылдан 1954-жылга чейин Асаналы Толубаев өзүнүн «Кызыл Аскер» колхозунда төрагалык кызматта эмгектенген. 1954-жылы ардактуу эс алууга чыгып, Союздук маанидеги персоналдык пенсионер болгон. Жигердүү эмгеги үчүн Асаналы Толубаев СССРдин Ленин ордени менен сыйланган. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин мыйзамдык ишинин уюштуруучусу жана баштоочусу катары болуу менен, улуттук социалисттик мамлекеттиктүүлүктүн жетекчиси болуу менен, жаңы башкаруучунун кыргыз үлгүсүн калыптандырган.

Чыныгы тарых эртедир-кечтир, качандыр бир учурларда кайрылып өзүнүн нагыз жана татыктуу ордун таап келет эмеспи. Мыкты билермандар эскерткендей жана жазып калтыргандай – тарых жандуу кубулуш, өз

чындыгын эртедир-кечтир аёосуз күрөшүп жүрүп, ташка тамга баскандай өз ордуна калтырат турбайбы...

Чыгыштын XX кылымдагы акылманы, чыгаан ойчулу, кыргыз элинин нагыз досу Расул Гамзатов айткан экен: «Эгерде сен өткөндөрүңдү пистолет менен атсаң, келечек сени пушка менен атат», – деп. Кандай так, келечектүү, терең эскертүү...

Асаналы Толубаев – Кызыл Аскер айылдык Кеңешинин (1935–1936-жж.) Кызыл-Аскер колхозунда төрагалык кызматтарында (1937, 1938, 1943–1954-жж.) жана Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Президиумунун тарыхтагы биринчи төрагасы (1938–1943-жж.) катары жооптуу кызматтарынын баарында нагыз билермандыкты, даанышмандыкты жана мамлекеттик жетекчиликтин үлгүсүн көргөзгөн. Так, таза жана коммунисттик жоопкерчилик менен талыкпай эмгектенгендигин кат тарых ачык, чындыкта жана терең далилдеп турат!

XXI кылымдагы Кыргыз мамлекетинин гражданини (жараны) катары суранам: Кыргыздын алгачкы социалисттик мамлекеттүүлүгүнүн көрөгөч, таймакбас, кыраакы, татыктуу жетекчиси катары Асаналы Толубаевдин эмесин – кыргыз элинин тарыхында татыктуу, расмий ордун толук калыбына келтирүүчү токтом жана мыйзам кабыл алышын сунуштаймын!

Бул да жашоонун эң зарыл жана өсүп келе жаткан муундарды келечектүү тарбиялоонун жана идеологиянын тарыхый талабы эмеспи!

Т.А. АБДЫРАХМАНОВ
И. Арабаев атындагы
КМУнун профессору

АСАНАЛЫ ТОЛУБАЕВ ЖАНА АНЫН ДООРУ

Өткөн, 2016-жылы, кыргыз элинин дагы бир көрүнүктүү уулу, жаңыдан гана жаралган Кыргыз ССРинин (1936-ж.) биринчи чакырылыштагы Жогорку Советинин (1938-ж.) биринчи төрагасы болгон Асаналы Толубаевдин туулганына 120 жыл болду. А. Толубаевдин легендарлуу тагдыры менен Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин биринчи төрагасы катары кызмат өтө турган мезгили (1938–1943-жж.) өзгөчө нускалуу жана нарктуу болуп, СССР менен Советтик Кыргызстандын тагдырын жана тарыхын кескин өзгөртүп, драматизмге жык толтурган бурулуш учурга туура келген.

Белгилүү болгондой, 1917-жылы 25-октябрда болгон Советтердин II съездинде большевиктердин “Бийлик жөнүндө” декрети кабыл алынып, ал боюнча өлкөдөгү жогорку бийлик жумушчу, солдат жана дыйкандар Советине ыйгарылган болчу. Бирок, падышалык Россиянын кулчулуктагы миллиондогон элдерин 1917-жылдагы социалисттик революцияга мобилизациялап, үндөп чыгарган “Баардык бийлик – Советтерге!” деген лениндик чакырык акырындык менен күчүн жоготуп, парламентаризм идеялары тымызын четке кагылуу менен, Советтердин бийлиги алсырай баштаган. Бара-бара Ленинден кийинки жылдардагы жумушчу жана дыйкандар Советтеринин бийлиги формалдуу мүнөзгө жана бутафориялык көрүнүшкө айланып кеткен. Тескерисинче, коммунисттик партия террор жана репрессиялар аркылуу оппонент болуп жүргөн саясий уюмдар менен саясатчы инсандарды жок кылып, өзүнүн бийлигин бекемдеп олтуруп, акыры тоталитардык бийликти толук орнотууга жетишкен. Албетте, Эркиндик жана Теңдик үчүн күрөшкө чыгып, азап-тозок менен жеңишке ээ болуп, тилеген тилегине жеттик деп турган чоң мамлекеттин миллиондогон элдерин СССР деген аталыштагы “мамлекет-ГУЛАГка” камап алып, тоталитардык бийлик жүргүзүш оңой жана дароо болгон эмес.

Эң оболу тоталитардык мамлекетти түзүү үчүн анын негиздери болгон тоталитардык коммунисттик идеологияны, тоталитардык коммунисттик партияны, тоталитардык саясий системаны түзүп, институтташтырыш керек эле. Ошондо гана В. Ленин көздөгөн пролетариат диктатурасынын ордуна И. Сталин түзүп, “кылыччандар ордени” деп сыпаттаган коммунисттик партиянын тоталитардык диктатурасы орнотулушу мүмкүн болгон. Бул багыттагы процесстер А. Толубаев Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин төрагасы болуп кызмат өтөп турган жылдарда башталып, кийин өөрчүп олтуруп, өз максатына жеткен. Бул өңүттөн алганда, биринчи чакырылыштагы Кыргыз

ССРинин Жогорку Советинин Президиуму революциянын шарданы менен жаралып, кыргыз элине толук кандуу кызмат өтөгөн коммунисттик эмес уюмдардын акыркысы болгон. Анын төрагасы А. Толубаев революциялык романтизмге ишенип жана берилип, эл үчүн аянбай эмгек кылган кыргыз мамлекетинин 20-30-жылдардагы тубаса, чыгаан өлкө башчылар плеядасынын соңкуларынан эле.

СССРде жана Кыргызстанда тоталитардык режимди орнотуш үчүн коммунисттер XX к. 30–40-жылдарында өлкөдөгү төмөндөгүдөй үч нерсени орнотуш керек кырыл болгон.

Биринчиден, Советтердин парламенттик бийлигине негизделип, он жыл араалыгында калыптанып калган советтик формадагы парламентаризмди жоюу керек болгон. Бул үчүн мамлекеттин саясий системасынын конфигурациясына өзгөртүү менен тоталитардык бийликти жүргүзүүгө ылайыктуу болгон саясий системанын жаңы пирамидасын түзүү керек болуп, бул иш бардуу жана зомбулук менен ишке ашырылган. Мындай саясий пирамида бийликтин бардык башка бутактарын өзүнө баш ийдирүү менен үстөмдүк кылган коммунисттик партияга ылайыкталып, партия болсо жеке адамдын чексиз бийлигине энчиленген болчу. Мамлекеттик бийликтин закон чыгаруу, аткаруу жана сот сыяктуу конституциялык бутактарынын үстүнөн Конституциялык эмес негиздеги компартиянын бийлигин орнотуу үчүн 1936-жылы 5-декабрда кабыл алынган “сталинизмдин” же “жеңген социализмдин конституциясы” деп аталган СССРдин экинчи Конституциясынан 6-статьясында “эмгекчилердин бардык коомдук жана мамлекеттик уюмдарынын жетектөөчү ядросу ВКП(б)” деп жарыяланган. СССРдин 1924-жылы кабыл алынган биринчи Конституциясында мындай шарт жок болчу. Бул Конституцияда СССРдеги Жогорку бийлик СССРдин БАКына, аткаруу жана нускоочу бийлик болсо СССР ШКсына тиешелүү деп так бөлүштүрүлгөн. Ал эми “Өнүккөн социализмдин Конституциясы” деп аталып 1977-жылы (октябрь) кабыл алынган СССРдин үчүнчү Конституциясында (6-статья) КПССтин жетектөөчү жана багыттоочу ролу биротоло жана күчөтүлүп бекитилген.

Белгилүү болгондой, мындай процесстер дал эле ушундай абалдары менен Кыргызстанда дагы кайталанган. Бул мезгилдерге чейин Кыргызстандын коомдук-саясий турмушунда жана өлкөнү башкарууда Облревкомдун төрагасы, БАКтын төрагасы, Эл комиссарлар советинин төрагасы, Автономиялуу областтын Председатели, Кыргыз ССРинин Жогорку Кеңешинин Президиумунун председатели сыяктуу башкаруу уюмдарынын ролу чоң болуп, коммунисттик партия булардын арасындагы кадыресе партиялык уюм катары эле иш алып барган. Бара-бара жогоруда белгилеп өткөн уюмдар жоюлуп, же деформацияланып жана девальвацияланып кеткен. Тескерисинче, компартиянын зоболосу көтөрүлүп, анын жеке бийлигине башка бийлик бутактары баш ийүү менен формалдуу мүнөздөгү бийлик бутактары жана уюмдарына айланып калышкан.

А. Толубаев Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Президиумунун председатели болуп кызмат өтөп турган жылдар дал ушул процесстердин өткөөл мезгилинин башталышы болгон. Мисалы, А. Толубаевдин ишмердүүлүгүндөгү Чоң Чүй каналынын курулушун тескөө, Москвада 1939-жылы өткөрүлгөн кыргыз искусствосу менен адабиятынын декадасын даярдоо, экинчи дүйнөлүк согуш мезгилинде СССРдин батыш бөлүгүнөн эвакуацияланган качкындарды, завод-фабрикаларды жайгаштырыш, кыргыз киргизүү, 1940-жылы латын тамгасын орус графикасынын негизинде түзүлгөн кыргыз алфавити менен алмаштыруу сыяктуу ар түрдүү тармактарды жана маселелерди камтыган кеңири диапазондогу иштерди Жогорку Советтин Президиумунун председатели Кыргызстандын тарыхында акыркы жолу аткарган.

Кийин бул иштердин бардыгы компартиянын башкаруусуна өтүп, 1930-жж. Киробком менен Кыргызстан КП БКнын күн тартибинде каралган маселелердин төрттөн үч бөлүгүн чарбалык маселелер түзүп, Жогорку Совет менен анын Президиуму формалдуу иштер менен гана алектенүүгө өткөн. Мындай көрүнүш бул кызматта 33 жыл бою иштеген Т. Кулатовдун учуруна өзгөчө туш келген жана 33 жыл бою чабандык кесипте иштеп, “Эмгек сиңирген малчы” болуп жүрүп, Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин президиумунун төрагасы болуп калган Т. Акматовдун учурундагы фарс менен аяктаган.

Эң жакшы тилектер менен уюштурулуп жана ишке ашырылган социалисттик революциянын негизги талабы менен шарты болгон Эркиндик менен Тендиктин негизинде орногон саясий плюрализмди жоюу тоталитаризмге багыт алган сталинисттердин алдындагы экинчи маселе болгон. И. Сталин СССРдеги, анын ичинде, Кыргызстандагы саясий бийликтин конфигурациясын гана өзгөртпөстөн, бийлик бутактарынын форматын жана алардын сандык катнашын дагы өзгөртүп жиберген. Эң оболу саясий жана профессионалдык – саясий партиялар менен уюмдар жок кылынып, 1936-жылкы Конституцияда жалгыз гана ВКП(б)нын статусу сакталып калган. Бул Конституция тоталитаризмге жол ачканга жана коммунисттик партиянын жеке бийлигин түптөгөнгө чейин Кыргызстандын саясий элитасында ар кандай мамлекеттик жана коомдук уюмдардын ишмерлеринин жоон тобунан турган кыргыз-совет ишмерлеринин форматы түзүлгөн болчу.

Мындай саясий плюрализмдин натыйжасында А. Сыдыков, И. Арабаев, А. Орозбеков, Б. Исакеев, И. Айдарбеков, Ю. Абдырахманов, Т. Айтматов, К. Тыныстанов, Ж. Саадаев сыяктуу кыргыздын чыгаан уулдары Кыргызстандын ар кандай кызматтарын аркалап жана ар кайсы жылдарда кызмат өтөп, кыргыз элине кеңири белгилүү болушкан. Бирок, булар “Сталиндик когортага” туура келбеген башка форматтагы жана башка көз караштагы чыгаан инсандар эле. Алар Кытайдан кайтып, ачкачылыктан кырылып жаткан кыргыздардын талабын көздөп В.И.Ленинге Кыргыз мамлекетин куруу, Советтердин ишине коммунисттердин кийлигишкенин сыңдоо менен компартия төбөлдөрүнө “30чулардын катын” жазган, Кыргыз

мамлекетин түптөө үчүн башын сайып “Тоолуу” республикадан баштап, Кыргыз ССРинин түзүлүшүнө чейин кармашкан ишмерлер болчу. Албетте, анан, мындай ишмерлер турганда сталинисттер үчүн тоталитардык системаны уюштуруш кыйын болгон.

Ошондуктан, ВКП(б)нын XVII съездинен (1934-ж.) кийин СССРде жана Кыргызстанда чоң “тазалоолор” болуп, саясий террор жана 1937–38-жылдардагы репрессиялар уюштурулуп, эски форматтагы жетекчилер жергилик жок кылынган. “Атылгандардын съезди” деп аталган бул саясий форматтун 1966 катышуучуларынын 1108 адамы камалып, атылган. Кыргызстандын компартиясынын катары болсо эки эседен ашык кыскарган.

Албетте, А. Толубаев репрессияга кабылган эмес. Бирок компартиянын жаңы генерациядагы кадрлар когортасына туура келбей, кызматынан четтетилген. Анткени, эркин, көз каранды эмес, революцияга катышып калган жаңы революциялык романтизмге берилип, ишенип алган мурунку форматтагы Кыргызстандын коомдук-саясий ишмерлерине караганда кийинки форматтагы партиялык (коммунисттик) жетекчилер конформисттик көз карашта жана толугу менен компартиянын кызматында болуп, алар үчүн элдикине караганда партиянын кызыкчылыгы, партиянын алдындагы жоопкерчилик приоритеттүү орунда болуп калган. Ошентип, А. Грамши, П. Тольятти жана Че Гевара сыяктуу коммунисттик кыймылдын теоретиктери менен практиктери айткандай, бийлик революционерлердин колунан бюрократ-аппаратчылардын колуна өтүп, реакциячыл мүнөзгө ээ болуп калган. Мисалы, 1936-жылы СССРдин компартиясынын катарынын 54,9% аппаратчылар менен коомдук ишмерлер түзүп калган.

Кыргызстандын саясий системасынын мурунку конфигурациясы менен форматындагы саясий элитанын курамындагы Киробкомдун биринчи секретарлары М.Д. Каменский, Узюков Н.А., Шубриков В.П., Кульков М.М., Шахрай А.О., Белоцкий Б.А., жана Кыргыз ССРинин компартиясынын биринчи секретарлары болушкан М. Аммосов, (1937-ж.), А.Вагов (1938–1945-жж.), Н. Боголюбов (1945–1950-жж.) сыяктуу ишмерлердин атагы кыргыз элинде көп деле белгилүү эмес эле. В. И. Ленин (1917–1924 жж.) менен И. Сталин дагы компартиянын лидерлиги менен эле чектелбестен Эл комиссарлар Советинин төрагалары (1941–1955-жж.) жана Министрлер Советинин төрагасы катары белгилүү болушкан.

Ал эми И. Раззаков (1950–1961-жж.), Т. Усубалиев (1961–1985-жж.) жана А. Масалиевдер (1985–1990-жж.) Кыргызстанды башкарып турганда бул инсандардын атагы тоталитардык системаны башкарып турган компартиянын лидерлери катары белгилүү болгон. Анткени, дал ушул жылдары тоталитаризм күчөп, мамлекеттин тагдыры толугу менен бир гана коммунисттик партияга жана анын жетекчилерине таандык болуп калган. СССРдеги мындай абал 1988-жылы 1-сентябрда М.С Горбачев СССР Жогорку Советинин президиумунун төрагасы, андан кийин (1989-ж. 25-май) СССР Жогорку Советинин төрагасы кызматын ээлеп, өлкөдөгү жогорку бийликти кайрадан Жогорку Советке

кайтарып берүү ишаратын жасаганга чейин созулган. Буга улай, Кыргызстан компартиясынын лидери А. Масалиев дагы 1990-ж. 10-апрелде Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин төрагасы кызматын аркалай баштаган.

Сталиндик саясий системанын конфигурациясы менен форматынын өзгөрүшү коомдук-саясий элитанын сандык катнашы боюнча өзгөрүүлөргө дагы алып келген. Башкача айтканда, өлкөнүн саясий-интеллектуалдык потенциалын компартиянын кызыкчылыгы жана тоталитардык системанын талабына ылайык кайра бөлүштүрүү болуп өттү. Россиядагы айрым булактардын маалыматтары боюнча 1917-жылкы Социалисттик революциядан кийин СССРде калыптана баштаган жумушчу жана дыйкан Советтеринин парламентардык башкаруу системасынан коммунисттердин тоталитардык башкаруу системасына өтүү процессинде коммунисттик жана комсомолдук уюмдардын кызматчылары 2,5 эсе көбөйсө, советтик-коомдук уюмдардын катары 45% азайган.

Революцияга чейин жана андан кийин курч коюлуп, көп улуттуу Советтердин мамлекетинде адилет чечилишти талап кылып келген жана 1917-жылдан 1936-жылкы Конституцияга чейин акырындык менен чечилип келе жаткан федерализм маселелерине сталинисттердин тоталитардык системасы биротоло чекит койгон. Муну менен формасы боюнча формалдуу түрдө советтик федерализм негизинде жаралган, ал эми иш жүзүндө тоталитардык системага ылайыкташып куралып, союздук республикалардан турган унитардык-тоталитардык мамлекет түзүлгөн.

Жыйынтыктап айтканда, кыргыз элинин көрүнүктүү мамлекеттик ишмерлеринин бири болгон А. Толубаевдин Кыргыз ССР Жогорку Советинин Президиумунун төрагасы болуп кызмат өтөп турган мезгили Кыргызстан үчүн өтө оор жана жооптуу мезгилге туура келип, бул инсан өзүнө жүктөлгөн мамлекеттик кызматты татыктуу жана кадыр-баркы менен аткарып берген. А. Толубаев Кыргызстан менен бирге экинчи дүйнөлүк согуштун кыйынчылыктарын көрүп, өлкө тоталитаризмге өтө баштаган процессти башынан кечирип, өмүр таржымалы көрсөтүп тургандай, бул иштердин баардыгын намыстуу жана абийирдүү эмгеги менен татыктуу көтөргөн.

Тарыхий адилеттүүлүк көрсөткөндөй, Советтик формадагы федерализм идеаларынын негизинде жаралган кыргыз – совет мамлекеттүүлүгүн негиздешкен жана анын бутуна туруп кетишине салымын кошкон А. Толубаев сыяктуу мамлекеттик ишмерлердин эмгектери бекер кеткен жок. Тоталитардык СССРдин кыйрашы менен Кыргызстан көз каранды эмес, өз алдынча мамлекет болуу укугуна ээ болгон. А. Толубаев катарында болгон биринчи муундагы кыргыз – совет мамлекеттик ишмерлеринин эмгектери текке кетпестен, кыйрап бара жаткан СССРде биринчилерден болуп парламентаризмдин идеялары Кыргызстанда ишке аша баштаган.

Белгилүү болгондой, СССР тарай электе эле Кыргыз ССРинин 12-чакырылыштагы Жогорку Совети (1993-ж. май айынан баштап Жогорку

Кеңеш) “легендарлуу парламент” деп аталып, Кыргызстандын көз каранды эместигин түптөөгө өтүп, өлкөдөгү бийликти коммунисттерден парламентке тартып ала баштаган. Алсак, “легендарлуу” парламенттин биринчи сессиясында Кыргыз ССРинин Конституциясынын 6, 7- статьялары каралып, 1990-ж. 12-апрелде кабыл алынган Конституциянын жаңы редакциясында компартиянын бийликке болгон монополиясы жоюлуп, ал башка уюмдар катарында Эл депутаттар Советине мүчөлөрүн шайлоо аркылуу иш жүргүзүп катталган. Муну менен, Кыргызстандын парламенти 30-жылдарда жоготкон саясий эркин кайрадан калыбына келтирген.

1991-ж. 14-октябрда биринчилерден болуп, Жогорку Советтин экинчи сессиясында (1991-ж. 14-октябрда) Кыргызстанда Президенттик кызмат киргизилет. Ушул эле жылы 15-декабрда “легендарлуу парламент” Прибалтика өлкөлөрүнөн жана Россиядан кийин Кыргыз Республикасынын суверенитети жөнүндө Декларацияны кабыл алган. “Легендарлуу парламент” кийин Кыргызстандын көз каранды эместигинин Декларациясы (1991-ж. 31-август) менен Кыргыз Республикасынын жаңы Конституциясын (1991-ж. 31-август) кабыл алып, улуттук валютаны (1993-ж. 3-май), мамлекеттин гербин (1994-ж. 14-январь), гимнин (1992-ж. 18-декабрь), Туусун (1992-ж. 3-март) бекиткен. Кыргызстанда кайрадан парламентаризмдин идеяларынын ишке аша башташында “легендарлуу парламенттин” төрагасы, көрүнүктүү мамлекеттик ишмер М. Шеримкуловдун эмгеги чоң болгон. Тоталитаризм бөгөт койгон суверенитет, парламентаризм идеялары кайра жанданып, ишке ашышы менен бирге демократиялык Кыргызстанда саясий плюрализм дагы кеңири кулач жайып, 223 саясий партия, 14 миңге жакын коомдук уюмдар жана 20 миңге жакын ӨЭУ жаралып, иш алып барышууда.

Р. А. МОЛДАКУНОВА
Бишкек шаарындагы А.Толубаев
атындагы № 49 орто мектептин
директору

БАСКАН ЖОЛУ – УРПАКТАРГА ӨРНӨК

Кыргыз элинин көрүнүктүү коомдук жана саясий ишмери Асаналы Толубаевдин 120 жылдык мааракесине арналган конференцияга катышуу мүмкүнчүлүгү үчүн уюштуруучуларга А. Толубаев атындагы орто мектептин жамаатынын атынан терең ыраазычылык билдирип кетүүгө уруксат этиңиздер.

1997-жылдын 25-августунда Кызыл Аскердин жергиликтүү коомчулугунун демилгеси боюнча Бишкек шаарынын мэриясынын токтому менен, элибиздин чыгаан уулу Асаналы Толубаевдин аты Бишкек шаарынын Биринчи Май районундагы № 49 орто мектепке ыйгарылган.

Бул окуя мектептин тарыхындагы эң маанилүү жана келечек муундарга тарбия берүүдө баа жеткис кадам болду. Асаналы Толубаев – эли, жери үчүн өмүрүн арнаган, кыргыз парламентинин калыптануусунун башатында турган тарыхый инсан. Тагдырында не бир кыйын, кыйчалыш кезеңдерден өтүп, кыйынчылыктарга моюн бербей, эмгек менен, эрк менен жөнөкөй жумушчудан бийликтин жогорку серээсине жеткен.

Асаналы Толубаев талыкпас уюштуруучу, эмгекчил, демилгечил, ошол эле учурда камкор, боорукер, өзүнүн жеке өрнөгү менен элди артынан ээрчиткен адам катары замандаштарынын эсинде калган. Бала кезинен жокчулукту, жоготууларды башынан өткөрүп, Совет бийлигине чын дилинен берилип, ВКП(б) мүчөлүгүнө өтүп, бактылуу турмуш келээрине бекем ишенип, бүт өмүрүн элинин жаркын келечегине арнаган.

«Жакшы чыккан азамат,

Элин билет дечү эле,

Ошол адам ойлосоң,

Кимден чыгат деп айткан,

Ушул турган калайык

Элден чыгат деп айткан»,-

деп доордун добушун тыңшаган Калыгул даанышман айткандай, Асаналы өзү туулган Кызыл Аскер чарбасын жетектеп, алдыга сүрөп чыгып, Кыргыз мамлекеттүүлүгү жаңы түптөлүп жатканда, каардуу согуш башталган оор жылдары жалпы журттун жүгүн кайрат менен, чоң жоопкерчилик менен мойнуна алган.

А. Толубаевдин басып өткөн жолун изилдөөдө калк ичиндеги патриоттук



сезимдин күчтүүлүгү, элдин башына түшкөн эбегейсиз оор кыйынчылыктарга карабастан, ошол жылдардагы Кыргызстандын өнөр жайынын, эл чарбасынын, маданиятынын болуп көрбөгөндөй өнүгүшүнүн деңгээли таасирлентет. Ал кездеги эр-азаматтарыбыздын, элибиздин эрдиги – өлкөбүздүн өнүгүүсүнө чоң кудуреткүч болуп берүүчү тарыхый мурас. Кыргыз тарыхынын бул барактарында жаңы муундарды мекенди сүйүүгө, деги эле адамзатынын асыл сапаттарына тарбиялоо үчүн баа жеткис кенч жатат.

Биздин №49-орто мектепте А. Толубаевдин өмүрү, басып өткөн жолу окуучуларга билим берүүдө, тарбиялоодо чоң өбөлгө. Ар бир окуучу мектеп босогосун аттаганда «Жаш муун» балдар уюмуна кабыл алынып жатып, Толубаевдей

патриот болууга, эмгекти сүйүүгө, билимге умтулууга ант берет.

Жыл сайын мектепте А. Толубаевди эскерүү күндөрү өткөрүлүп, ал күндөрү мугалимдер жамааты чыгармачылык иштерин жыйынтыктап, окуучулар өздөрүнүн окуудагы ийгиликтерин белгилешет.

Биздин багыбызга Асаналы-атанын изин издеп, жолун жолдогон уулу Нурлан Толубаев, анын үй-бүлөөсү Жумагүл эже жана башка жакындары менен арабызда. Бүгүнкү күндө мектептин жамааты алар менен абдан жылуу мамиледе жана биргеликте окуучуларга билим-тарбия берүүдө алгылыктуу иштерди ишке ашыруудабыз. Алар мектептин иш-чараларына активдүү катышып, өздөрүнүн насыяттары, кеңеши менен гана жардам бербестен, окуу шартын түзүүдө да жеке салымдарын аяшпайт. Учурдан пайдаланып Нурлан Толубаевдин үй-бүлөсүнө жалпы мектептин атынан ыраазычылык билдирип кетээр элем.

2015-жылы май айында Биринчи Май районунун акими Аскербек Алиевдин, ата-энелер коомчулугунун колдоосу менен, Кызыл Аскердин тарыхы, аскерий эрдиги музейи ачылды. Музейдин ишинин эң көлөмдүү багыты – А.Толубаевдин өмүрү, ишмердүүлүгү. Музейде бул инсандын мамлекетибиздин өнүгүшүндөгү тарыхый орду кенен чагылдырылган.

Кыргыз элинин чыгаан уулу, мамлекеттик ишмер Асаналы Толубаевдин ысымын татыктуу, намыскөйлүүлүк, жоопкерчилик менен жогору алып жүрүүгө №49 орто мектептин педагог-окуутуучулар жамаатынын атынан сиздерди ишендирип кетүүгө уруксат этиңиздер!

Асаналы Толубаевдин басып өткөн жолу, ишмердүүлүгү биздин жүрөгүбүздө жана жаш муундарды патриоттуулукка, ыймандуулукка, эмгекти сүйүүгө тарбиялоодо таасирдүү өрнөк болуп түбөлүккө сакталат!

К. АЛЫМКУЛОВ

*профессор, техника илимдеринин доктору,
Эл аралык Инженердик академиянын академиги*

Урматтуу конференциянын катышуучулары!

Эгемендүүлүктү алган 25 жылдын ичинде Кыргызстандын ХХ кылымдын биринчи жарымындагы тарыхына байланыштуу көптөгөн илимий эмгектер жарык көрдү. Алардын ичинде 1916-жылдагы үркүндү бардык жактардан чагылдырган, архивдик документтердин негизинде жазылган макалалар, китептер басылып чыкты. Октябрь революциясынан кийин кыргыз жергесинде совет бийлигин орнотуу боюнча жүргүзүлгөн иштер жаңыча көз карашта каралып, объективдүү баасын алды. Өзгөчө өздөрүнүн өмүрүн өлкөдө мамлекеттүүлүктү курууга жумшап, элдин социалдык, экономикалык абалын көтөрүүнү көздөп, коомдун оор жүгүн эч бир кыйынчылыктарга карабай аркалаган, мамлекеттик деңгээлдеги мурда элге белгисиз маселелерди эл менен бирге чечүүгө бел байлаган, 20–30-жылдардагы кыргыз интеллигенциясынын кыр аркасын түзгөн, ондогон көрүнүктүү саясий жетекчи-ишмерлер жөнүндө олуттуу тарыхый эмгектердин пайда болгону кубандырбай койбойт. Ал эми коммуникация жок учурунда өлкөнүн булуң-бурчтарында жаңы жумушту куруудагы жергиликтүү бийликтердин ордун, облус, район деңгээлиндеги жетекчилердин ролун көргөзгөн илимий эмгектерди жаратуу окумуштуу тарыхчылардын келечектеги милдети деген үмүтүбүздү үзгүбүз келбейт.

Мен бул жерде көңүлгө көйгөй салып, көп жылдан бери көкүрөгүмдү өйүп жүргөн оюм менен бөлүшкүм келет. Белгисиз себептер менен өмүрү окумуштуулардын көз жаздымында калып, элдин назарына татыксыз болуп келген кыргыз элинин улуу эки уулу жөнүндө айтмакчымын. Алар менин жердештерим – Иманалы Айдарбеков жана Асаналы Толубаев. Тагдырдын шыбагасы менен экөө тең кыргыз мамлекеттүүлүгүн түзүүдө «биринчи» деген атакты алып жүрүшөт.

Иманалы Айдарбеков 1919-жылы депутаттардын Бишкек шаардык Кеңешинин биринчи төрагасы болуп дайындалган. 1921–1923-жылдары Бишкек уездик-шаардык аткаруу комитетинин төрагасы, Семиречье облустук аткаруу комитетинин төрагасы болгон. 1924-жылдын 21-октябрында Бүткүл союздук Борбордук Аткаруу Комитетинин буйругу менен Кара-Кыргыз автономиялуу облусу түзүлүп, анын Ревкомунун төрагасы – азыркы тил менен айтканда, Кыргыз мамлекетинин биринчи жетекчиси болуп бекитилген. Акыркы убакка чейин ал жөнүндө урунттуу илимий жазылма,

массалык маалымат каражаттарына басылган материалдар жок. Жарандык коомчулуктун койгон суроолорунун негизинде Кыргыз өкмөтү туура чечим кабыл алып, анын эстелиги 2015-жылы Кыргыз Республикасынын жетекчилеринин айкелдер аллеясында, ошол кездеги биринчи вице-Премьер Министр Таирбек Дуйшекеевич Сарпашевдин катышуусу менен салтанаттуу түрдө ачылды.

Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Төрагасы Чыныбай Акунбаев Турсунбековдун демилгеси менен өтүп жаткан бүгүнкү илимий-практикалык конференция Асаналы Толубаевдин 120 жылдыгына арналган чоң маанидеги иш-чарасын Төраганын, көрүнүктүү окумуштуулардын келип А. Толубаев жана Чыныбай Акунбаевдин өлүмдөөлөрүнүн жыйынтыгы боюнча ой бөлүшүүлөрү өлкөнүн өнөр жай турмушундагы олуттуу окуя десек болот. Мындай урматка мамлекеттик ишмер, элибиздин кемеңгер уулу А. Толубаевдин жаркын элеси ушул иш-чаранын муктаж болуп келген. Ал 1938-жылдын 19-июлунда Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Президиумунун биринчи төрагасы болуп шайланып, бул жогорку жана жооптуу кызматта 1943-жылга чейин үзүрлүү эмгектенген. Ошол эле жылы Кыргызстан коммунисттик партиясынын II съездинде анын Борбордук Комитетинин бюро мүчөсү болуп дайындалып, ал ишти 1944-жылга чейин аркалаган. 1941-жылы СССР Жогорку Советинин биринчи чакырылышынын да депутаты болуп шайланган.

А. Толубаевдин республиканын жетекчилигинде иштеп турган мезгилинде экономика, илим, маданият жана билим берүү тармактары болуп өнөр жай өсүшкө жетишкен. Анткени, Улуу Ата Мекендик согуштун кыйын-көптөгөн жылдарында СССРдин европалык бөлүгүнөн эвакуацияланган өнөр жай ишканалар, илимий мекемелер республиканын эл чарбасы менен интегралдашып дароо иштеп жатты. Мисалы, азыркы Бишкектеги машина куруу заводунун жабдуулары, станоктору кыш алдында келип, кар жааган талаада фундамент куюлуп, орнотулуп, ачык асман астында фронтко керек продукция чыгарып баштаган. Буга окшогон мисалдар ошол кезде келген 60тан ашык мекемелерге тийиштүү десек жаңылышпайбыз. Эл чарбасын мындай тездикте индустриялаштыруу батыштан келген жогорку квалификациялуу кадрлардын катышуусу менен болду. Ошондуктан өндүрүштүк маселелер менен катар алардын социалдык керектөөлөрүн да оперативдүү түрдө чечүүгө туура келип жатты. Жаңы ишке кирген өнөр жай ишканаларына электр энергиясын жетиштүү берип туруш үчүн дизелдик электр станциясынын кошумча агрегаттарын ишке киргизип, курулуп жаткан кант заводдорунун жанына чакан жылуулук электр станцияларын тургузууга туура келди. Мындай масштабдуу иштер менен катар фронтко тамак-аш, кийим-кечек жөнөтүп, ал жактан «кара кагаз» алган үй-бүлөлөрдүн балдарын башынан сылап, ата-энелерине арка-бел болуп, жубайларына жумуш таап берип, элге келген жалпы кайгыны алар менен чогуу аркалады.

Өнөр жайынын, айыл чарбасынын, илим жана маданияттын өсүшүндөгү жетишкендиктери үчүн, Кыргыз Советтик Социалисттик республикасынын

15 жылдыгына байланыштуу, ал 1941-жылы кыргыздардын ичинен биринчилерден болуп Ленин ордени менен сыйланган.

1943-жылы Жогорку Советтеги ишинин мөөнөтү бүтөөр менен бөлөк кишилерге окшоп намыстанбай эле, депутат болгонго чейинки Кызыл-Аскер колхозунун башкармасы болуп иштеп турган ордуна кайра барып, ишкө кирет. Айта кете турган нерсе, өзгөчө жөнөкөйлүгү, ак ниетти менен өзүнүн замандаштарынан алда канча айырмаланып турган адам. Кетип жатканда шаарда жашап турган квартирасын, кала бер десе болбой өткөрүп кеткени – өзгөчө азыркы мамлекеттик чиновниктерге да үлгү болоор беле деген ой келет.

Мен 1948-жылдан ошол Кызыл-Аскер колхозу жайгашкан Кызыл Аскер районунда чоңойдум. Ошондуктан ал кишинин өмүрүнүн акыркы 15 жылынын күбөсүмүн. Ошол учурдагы райондук Аткаруу Комитетинин төрагасы Бапанов Басан, райондун билим берүү бөлүмүнүн башчысы Өмүрбеков Абдрахман (менин жездем), райондун финансы бөлүмүнүн башчысы Суюнбаев Акматбек, райондук профсоюздар комитетинин төрагасы Жангарачев Кемел ал киши менен катышып, улуу ага катары сыйлашчу. Мындай адамдардын чогулуп ынтымакта болушу жакшы ой менен суктанып, сыймыктанарлык көрүнүш экендиги талашсыз.

Акырында, биз унутта калып бараткан Асаналы Толубаевдин жердештери, аны эскерүү конференциясын уюштуруу түйшүгүн моюнга алган Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Төрагасы Чыныбай Акунович Турсунбеков жетектеген Жогорку Кеңештин кызматкерлерине, конференцияда модератордук ишти алып барган Кыргыз Республикасынын Төрагасынын орун басары А. С. Омурбековага, кызыктуу докладдары менен чыгышкан Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин социалдык маселелер, билим берүү, илим, маданият жана саламаттык сактоо боюнча комитетинин төрайымы Г. С. Молдобековага, депутаттар О. М. Текебаевге, К. К. Иманалиевге, профессорлор М. Ш. Шеримкуловго, К. И. Исаевге, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик кадр кызматынын директору Н. С. Момуналиевге, И. Арабаев атындагы КМУнун ректору, тарых илимдеринин доктору, профессор Т. А. Абдырахмановго, Бишкек шаарындагы А. Толубаев атындагы № 49 мектептин директору Р. А. Молдокуновага терең ыраазычылык билдирип, алардын алдында башыбызды ийип, иштерине ийгилик каалайбыз. Ошону менен катар Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешине төмөнкүдөй:

- Асаналы Толубаевдин эстелигин Кыргыз Республикасынын жетекчилеринин айкелдер аллеясына коюу;
- Асаналы Толубаевдин сөөгүн Ала-Арча көрүстөнүнө которуп көмүү;
- Асаналы Толубаевдин атын Бишкек шаарынын Биринчи май районуна ыйгаруу өтүнүчтөрү менен кайрылабыз.

Ж. КЕНЖЕТАЕВА

Асаналы Толубаевдин келини

Урматтуу конференциянын катышуучулары!

Урматтуу Кыргыз Республикасынын

Жогорку Кеңешинин Төрагасы

Чыныбай Акунович!

Жогорку Кеңеште жаткан илимий-практикалык конференция мамлекеттик саясий төрага, атабыз Асаналы Толубаевдин 120 жылдык мааракесине арнап уюрат.

Асаналы Толубаев катаал саясий мезгилде мамлекеттин башында туруп, өлкөнүн өнүгүшүнө зор салымын кошкон, кыргыздын адилет, эмгекчил чыгаан уулдарынын бири болгон, репрессия мезгилинде жана Улуу Ата Мекендик согуштун оор жылдарында эмгектенген. Эвакуацияланган өнөр жай ишканаларын жана калкты жайгаштырууда эл чарбасын согуштук муктаждыктарга иштөөгө которууда ошол кездеги Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Президиумунун төрагасы катары эбегейсиз зор иштерди жасаган. Республиканын саясий, маданий, илимий, экономикалык турмушунун бардык тармактарынын өнүгүшүнө баа жеткис салымын кошкон.

Билим жана маданият тармагында 1939-жылы Кыргыз мамлекеттик Медициналык институт ачылып, ага 180 студент кабыл алынган. Абдылас Малдыбаев жетектеген композиторлор Союзу 1939-жылы түзүлгөн, ошол эле 1939-жылы Пишпекте көркөм сүрөт окуу жайы ачылган. Республикага скульптор О. Мануйлова жана башка графиктер келишкен. Сүрөт искусствосунун жаңы тармактары калыптана баштаган.

1940–1941-окуу жылында Кыргызстандын улан-кыздары 6 жогорку, 34 атайын орто окуу жайларында билим алышкан. Жогорку окуу жайларында республика үчүн илимпоздор даярдала баштаган. Согуштун алдында республикада 13 илим-изилдөө мекемеси болсо, анда 323 илимий кызматкерлер иштеген. Алардын арасында илимдин 13 доктору жана 45 кандидаты эмгектенген. Мугалимдердин бүткүл Кыргызстандык I съезди 1939-жылы 15–17-августта өткөн. 1941-жылы февралда өлкөдө эмгектенген 14 мугалимге, 6 врачка, 7 артистке мамлекеттик жогорку наамдар ыйгарылган.

Асаналы Толубаев эмгектенип турган жылдары республикада 40 өнөр жай ишканасы ишке киргизилген, «Спартак» стадиону, опера жана балет театры, ботаникалык бак, СССР Илимдер академиясынын филиалы, Пишпекте көркөм сүрөт окуу жайы, композиторлор Союзу жана башка көптөгөн жаңы мекемелер негизделген.

1939-жылы майда Москвада өткөн Кыргыз искусствосунун декадасы Кыргызстандын маданий турмушундагы өзгөчө окуя болгон. Ага улуттук искусствонун 550 чебери катышкан. Кыргыз Мамлекеттик музыка театры «Ленин» ордени, Кыргыз мамлекеттик филармониясы «Эмгек кызыл туу» ордени менен сыйланган. Ошону менен бирге эле кыргыз искусствосунун 71 ишмери СССРдин ордендери жана медалдары менен сыйланышкан. Кыргызстандын маданияты жаңыдан калыптана баштаганына карап, бир катар ийгиликтерге жетишкен. Ал эми 1942-жылы Кыргыз опера-балет театры түзүлгөн.

Өндүрүш тармагын алсак: Кара-Балта, Кант заводдору, Оштогу жибек комбинаты, Токмоктогу консерва заводу, Кара-Суудагы пахта заводу, Фрунзедеги эт комбинаты, Фрунзе атындагы айыл чарба машиналарын куруучу завод жана тери, тамеки, тор кийимдерди токуучу, кийим тигүү фабрикалар ишке киргизилген. Жолдор салынып, шахталар иштей баштаган.

Сугат ишин жолго салуу үчүн Чоң Чүй (БЧК) каналы 1940-жылы 10-майда казыла башталган. 1943-жылы согуш күч алганда токтоп калган бөлүгү 1951-1954-жылдары бүткөн.

Ал эми биринчи темир жол 1940-жылы декабрь айында Кант-Рыбачье багытында салына баштаган.

1939-жылы республикада толук кандуу эл каттоо жүргүзүлгөн. Кыргызстанда жашаган элдин саны 1 458 213 адамды түзгөн.

1940-жылы кыргыз эли колдонгон латын тамгасын орус алфавитине которуу туралуу мыйзам чыккан. Бул кыргыз мамлекетинин калыптанышындагы маанилүү окуялардын бири. Кыргыздын улан-кыздары эки тилде окуп жаза алышат. Бүгүнкү күнү да Кыргыз мамлекеттик архивинин окуу залынын төрүндө бул мыйзам бадырайган жазуулар менен жазылып илинип турат.

1941-жылы январда 18 жашка толгон жарандар паспорт алууга, нике турууга, фамилиясын өзгөртүүгө укуктуу деген мыйзамдар чыгарылган.

1941-жылы Москвада өткөн айыл чарба көргөзмөсүндө айыл чарба машиналарынын жаңы үлгүлөрүн жана илим-изилдөө уюмдары өлкөбүздүн айыл чарбасынын ийгиликтерин көрсөтө турган 800 экспонат коюлган. Көргөзмөдө Кыргыз Республикасынын айыл чарбасынын жетишкен ийгиликтери үчүн Асаналы Толубаев «Ленин» орденине татыктуу болгон.

Улуу Ата Мекендик согуштун оор жылдарында Кыргызстанга 66 ири өнөр жай ишканалары, завод- фабрикалар көчүрүлүп келген. Аларды жайгаштыруу, жумушчу күчү, чийкизат, энергия жана транспорт менен камсыз кылуу боюнча өтө чоң иштер аткарылган. 1941–1942-жылдары республикага 250 миңден ашык адам эвакуацияланып келген, калкты жумуш, азык-түлүк, турак жай менен камсыз кылууда Асаналы Толубаев эбегейсиз зор иштерди жүргүзгөн.

Блокадада калган Ленинграддыктарга 100 вагондон ашык азык-түлүк,

ошондой эле фронтко 195 вагон жылуу кийим, азык-түлүк жиберилген. Кыргызстандын эли фронтко акчалай жиберген каражатка «Советтик Кыргызстан» аттуу танк колоннасы түзүлгөн. Согуш мезгилинде Кыргызстандын эли азык-түлүк, кийим-кече жана башка жардамдарды эсептебегенде 93 танк же 186 согуштук самолет жасаганга жеткидей каражат чогулткан.

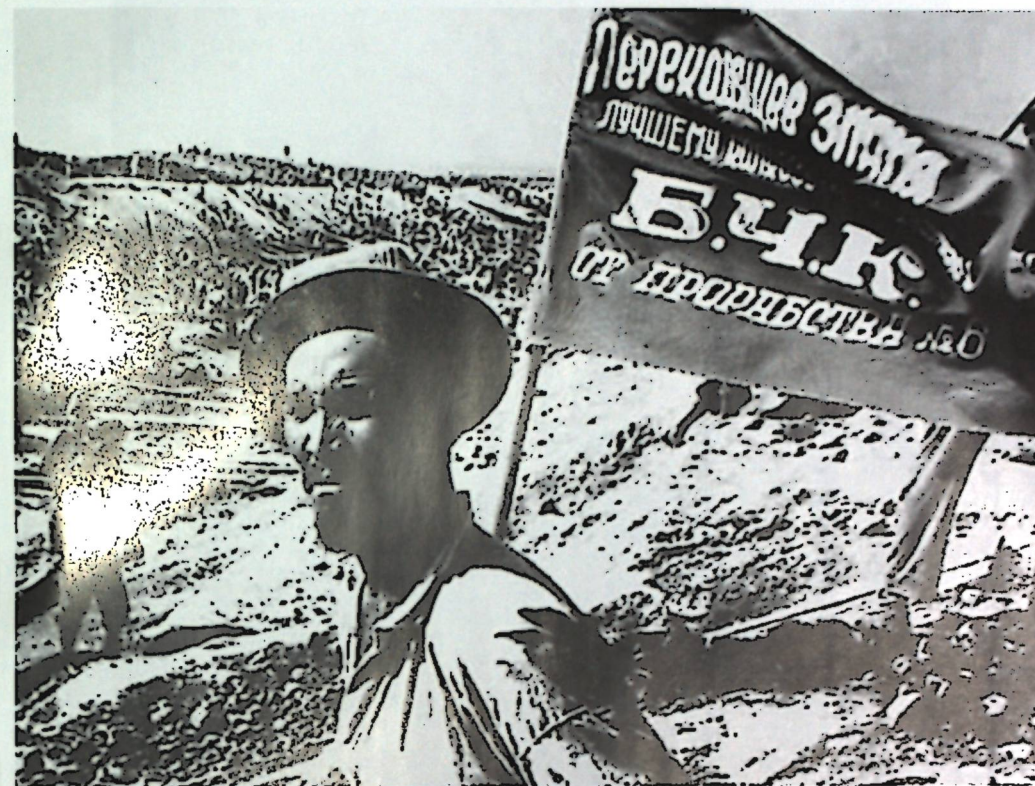
Урматтуу Чыныбай Акунович, атабыздын эли, жери үчүн жасаган эмгегин баалап, бүгүнкү илимий-практикалык конференцияны өткөрүп жатканыңыз үчүн калктын атуулдук ариет-эмгегиңизди жогору баалап, Сизге чын ден-соо эмгектеги албан ийгиликтерди каалап, Кыргыз эли үчүн көөнөрбөс дем менен эмгектене бериңиз демекчимин. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешине, Жогорку Кеңештин Төрагасы Чыныбай Акуновичке ошондой эле илимий-практикалык конференциянын уюштуруучуларына атабыздын атын эстеп, жасаган эмгегин баалап, окумуштууларды, илимпоздорду чогултуп жатканыңыздарга биздин жана жалпы элдин атынан терең ыраазычылык билдирип кетмекчибиз.

Урматтуу Чыныбай Акунович, Сизге Асаналы Толубаевдин урпактарынын жана эртеңки келечек ээлеринин атынан кайрылуу жасоого уруксат этиңиз. Көрүнүктүү ишмерлердин элесин түбөлүккө калтыруу маселеси Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 6-майында кабыл алынган №244-токтомунда каралган. Ага ылайык Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаты Иманалиев Каныбек Капашевич, Кыргыз Республикасынын Жогорку Советинин Президиумунун биринчи председатели Асаналы Толубаевдин эстелигин даярдоо тууралуу 2013-жылы 19-июнда демилге көтөргөн. 2013-жылдан бүгүнкү күнгө чейин тийиштүү органдарга кайрылуубуздан эч кандай жыйынтык чыга элек.

Эли үчүн ак эмгек жасаган кыргыз мамлекетинин пайдубалын түптөшкөн мамлекеттик саясий ишмер Асаналы Толубаевдин айкелин орнотуу үчүн Эмен паркындагы мамлекетти негиздөөчүлөр аллеясынан орун алууга жардам берүүңүздү суранабыз.



Чоң Чүй каналынын курулушу 1940 жылы



Чоң Чүй каналынын курулушу 1940 жылы

Кызыл Аскер жонундо кыскача тарыхый маалымат.

Чалаказак айылы 1912- жылы негизделген, 48 түтүн үйү, 320 тургуну болгон.

Жергиликтүү калк негизинен эсер иштетүү менен алектенген.

1934- жылдары калкынын саны 1082ге жеткен.

А.Толубаев 1937- жылы Кызыл Аскер колхозунун торагасы болуп дайындалган.

1939- 1959 - жылдары райондун борбору Кызыл Аскер болгон.

1962- жылы айыл Фрунзе шаарынын карамагына откон.

О СОЗЫВЕ ПЕРВОЙ СЕССИИ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА КИРГИЗСКОЙ ССР

Исполнение Президиум Центральное Исполнительного Комитета
Киргизской ССР.

Президиум Центрального Исполнительного Комитета Киргизской ССР
на основании статьи 37 Конституции Киргизской ССР устанавливает:

Созвать первую сессию Верховного Совета Киргизской Советской Со-
циалистической Республики 48 июля 1938 года в городе Фрунзе.

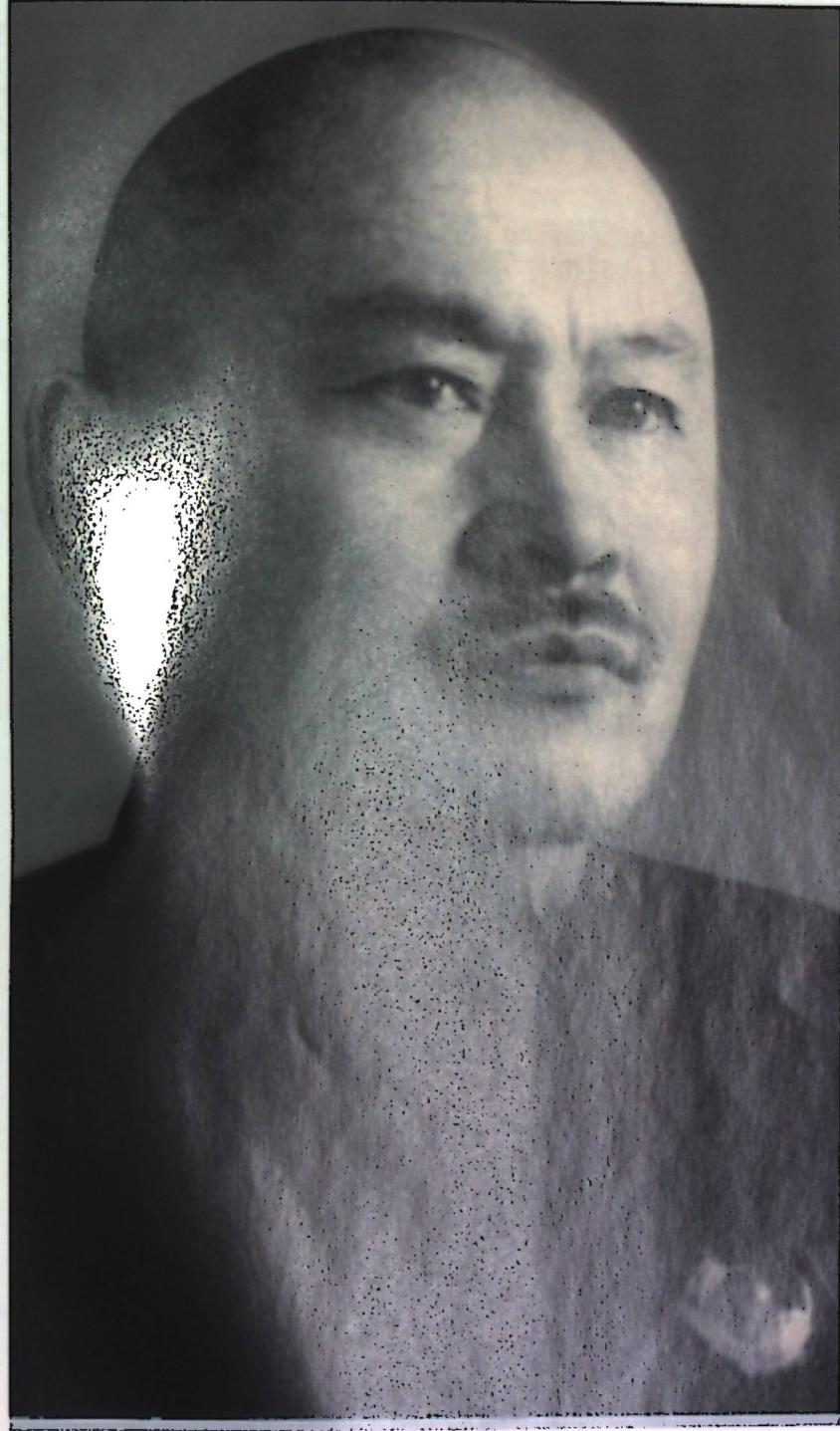
М. а. заместителя председателя Центрального Исполнительного
Комитета Киргизской ССР

М. АМАМУЛОВА.

Секретарь Центрального Исполнительного Комитета Киргиз-
ской ССР

П. СЕДИКОВ.

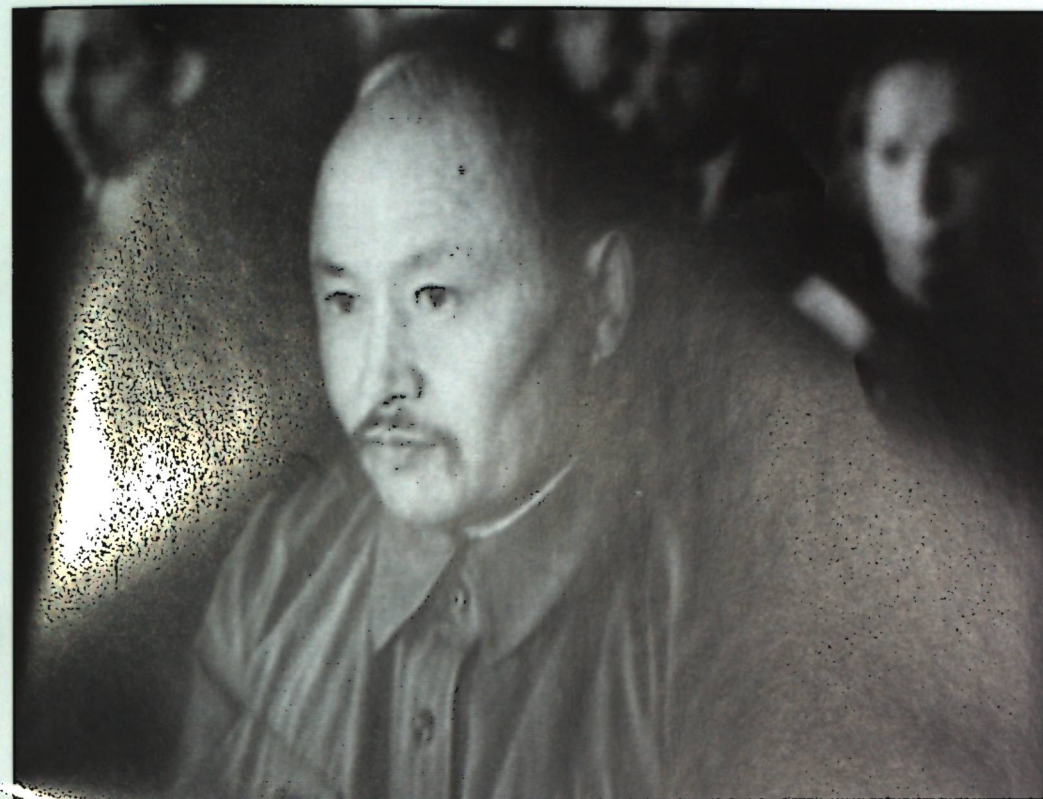
Фрунзе, 8 июля 1938 года.



Асаналы Толубаев (1896 - 1962)



Асаналы Толубаев 1940 жыл



А. Толубаев Жогорку Советинин жыйынында



А.Толубаев кесиптештеринин арасында

У К А З

Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
О присвоении артистке Киргостеатра **КИЗИБАЕВОЙ Сайре** звания заслуженной артистки Киргизской ССР
За выдающиеся заслуги в развитии театрального искусства Киргизии присвоить артистке Киргостеатра Кизибатовой Сайре звание заслуженной артистки Киргизской ССР.

Председатель Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
А. ТОЛУБАЕВ,
Секретарь Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
В. КУТАРБА,

Гор. Фрунзе, 28 февраля 1939 года.

У К А З

Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
О присвоении артистке Киргостеатра **АЙБАСШЕВОЙ Канымкул** звания заслуженной артистки Киргизской ССР
За выдающиеся заслуги в деле развития театрального искусства Киргизии артистке Киргостеатра Айбашевой Канымкул присвоить звание заслуженной артистки Киргизской ССР.

Председатель Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
А. ТОЛУБАЕВ,
Секретарь Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
В. КУТАРБА,

Гор. Фрунзе, 28 февраля 1939 года.

У К А З

Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
О присвоении артистке Киргостеатра **БЕЙШЕНБАЕВОЙ Бюбюсары** звания заслуженной артистки Киргизской ССР
За выдающиеся заслуги в деле развития театрального искусства Киргизии артистке Киргостеатра Бейшенбаевой Бюбюсары присвоить звание заслуженной артистки Киргизской ССР.

Председатель Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
А. ТОЛУБАЕВ,
Секретарь Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
В. КУТАРБА,

Гор. Фрунзе, 28 февраля 1939 года.

У К А З

Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
О присвоении дирижеру Киргостеатра **ЦЕЛИКОЗЭНУ В. В.** звания заслуженного деятеля искусства Киргизской ССР
За выдающиеся заслуги в деле развития музыкального киргизского искусства дирижеру Киргостеатра Целикозскому Василью Васильевичу присвоить звание заслуженного деятеля искусства Киргизской ССР.

Председатель Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
А. ТОЛУБАЕВ,
Секретарь Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
В. КУТАРБА,

Гор. Фрунзе, 28 февраля 1939 года.

У К А З

Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
О присвоении композитору **ВЛАСОВУ В. А.** звания заслуженного деятеля искусства Киргизской ССР
За выдающиеся заслуги в деле развития киргизского музыкального искусства и создании киргизской оперы композитору Власову Владимиру Александровичу присвоить звание заслуженного деятеля искусства Киргизской ССР.

Председатель Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
А. ТОЛУБАЕВ,
Секретарь Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
В. КУТАРБА,

Гор. Фрунзе, 28 февраля 1939 года.

У К А З

Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
О присвоении композитору **ФЕРЕ В. Г.** звания заслуженного деятеля искусства Киргизской ССР
За выдающиеся заслуги в деле развития киргизского музыкального искусства и за создание киргизской оперы композитору Фере Владимиру Георгиевичу присвоить звание заслуженного деятеля искусства Киргизской ССР.

Председатель Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
А. ТОЛУБАЕВ,
Секретарь Президиума Верховного Совета Киргизской ССР
В. КУТАРБА,

Гор. Фрунзе, 28 февраля 1939 года.



А. Толубаев жубайы жсана кызы менен



А. Толубаев Сочиде эс алууда



А. Толубаев балдары менен

СПРАВКА

Выдана Исполкомом К-Аскерского сельсовета
депутатов трудящихся гр. Толубаев Векпос
проживающего по ул. Киевская дом № 81

В том, что семья его (ее) состоит:

- 1) Толубаев Салима рождения 1929 года Зинур
- 2) — — — — — Фатима 1938 Султан
- 3) — — — — — Бейшенали 1941 Болтур
- 4) — — — — — Фатима 1943 Султан
- 5) — — — — — Сагынбай 1948 Султан

Из хозяйства имеется коровы — 3, лошади — 2, свиньи — 1

Справка выдана для представления Исполкома К-Аскерского сельсовета
Председатель Исполкома К-Аскерского сельсовета Мирза (Малдыбеков)
депутатов трудящихся Мирза
Секретарь Салима (Толубаев)

Үй бүлөсү тууралуу аныктама



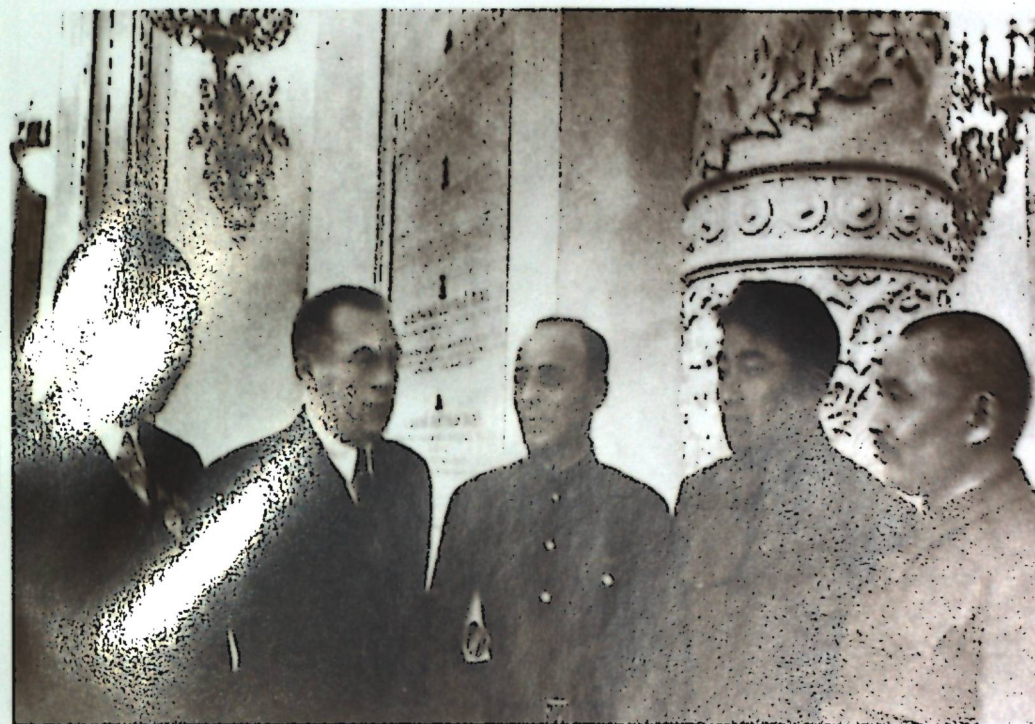
А. Толубаев үй бүлөсү менен



А. Толубаев сыйлык тапшыруу учурунда



Замандаштар



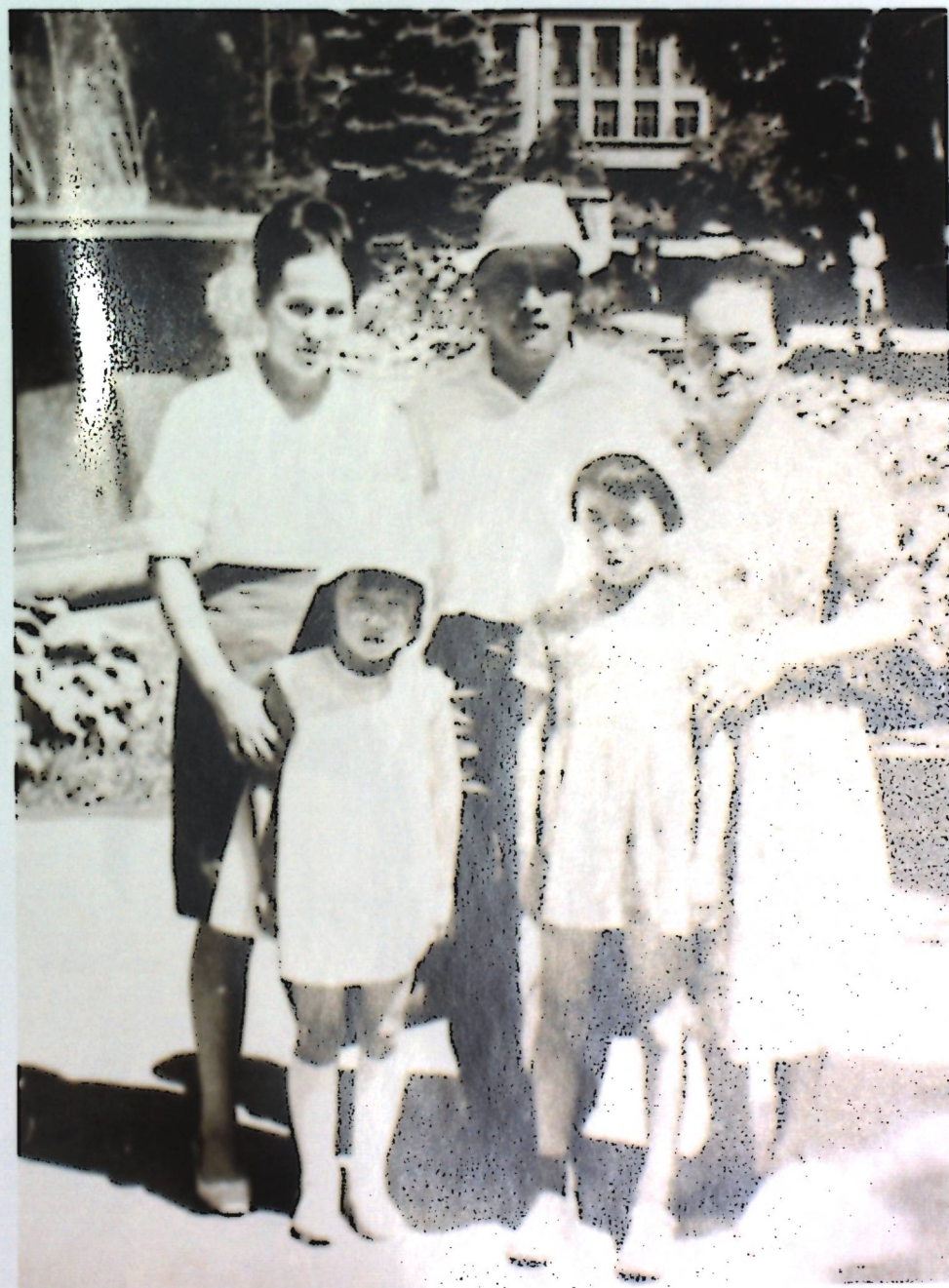
*Солдон оңго: Т.Кулатов, З.И.Зайцев, П.И. Колосов, М. Чукеев, А. Толубаев
ВКП(б)нын XVIII съезди, 1939-жыл Москва ш.*



А.Толубаев кесиптештери менен



ДЕЛЕГАТЫ XVIII СЪЕЗДА ВКП(б)
 Москва — Кремль. 22 марта 1959 г.



А. Толубаевдин уулу Жолборсбек үй бүлөсү менен



А. Толубаевдин уулу Нурлан үй бүлөсү менен



А. Толубаевдин уулу Жеңиш уулу менен



А. Толубаевдин кызы Салича үй бүлөсү менен



*Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин
Торегасы Ч. А. Турсунбеков мамлекеттик ишмер Асаналы Толубаевдин
120-жылдык мааракесине арналган илимий-практикалык конференция-
нын сүрөт көргөзмөсүндө*



*А. Толубаевдин 120 жылдык мааракесине
арналган Илимий-практикалык конференцияда*





А. Толубаевдин 120 жылдык мааракесине арналган Илимий-практикалык конференцияда



А. Толубаевдин 120 жылдык мааракесине арналган Илимий-практикалык конференцияда





КЫРГЫЗСКАЯ РЕСПУБЛИКА
МЭРИЯ г. БИШКЕК

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

от 25 августа 1997 года № 416

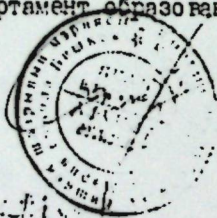
О присвоении средней школе № 49
г. Бишкек имени Асаналы Толубаева

с целью увековечения памяти Председателя Президиума
Верховного Совета Кыргызской ССР Асаналы Толубаева, а также
на основании ходатайства жителей района "Кызыл-Аскер" и
коллектива средней школы № 49,

ПОСТАНОВЛЯЮ:

1. Средней школе № 49 г. Бишкек присвоить имя Асаналы Толубаева.
2. Контроль за исполнением данного постановления возложить на Бишкекский департамент образования (Тыналиева Ж.М.).

МЭР



Б.СИМАЕВ

ЗАРЕГИСТРИРОВАНО

СОГЛАСОВАНО

Комиссарова А.Н.

Тыналиева Ж.М.

Соотбеков Т.С.

Маматов Б.М.

Доронбекова Г.Т.

Нурбекова Н.У.

Исполнитель: Ласильева Г.Б.



Бишкек шаарындагы №49 орто мектебинин Кызыл Аскердин тарыхы, аскерий эрдиги музейи

Басылманы даярдагандар:

- Шаболотов Т. Т.** – Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Аппарат жетекчисинин орун басары
- Такенов Б.Т.** – Илимий –изилдөө борборунун башчысы
- Медералиев Ж.А.** – Котормо жана редакциялоо бөлүмүнүн башчысы
- Базарбаева А.Р.** – Илимий-изилдөө борборунун сектор башчысы
- Исаков Э.К.** – Маалыматтык технологиялар бөлүмүнүн эксперти
- Оморов А.О.** – Басма сөз-кызматынын сүрөтчүсү

Китеп Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин демилгеси менен басып чыгарылды.

Китепте Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Аппаратынын Басма сөз кызматынын жана А. Толубаевдин туугандарынын үй-бүлөлүк архивдеринен алынган сүрөттөр пайдаланылды.

[5.2.5]

алтын P татма

Зак. № 141, калому 4 басма табак,
Нускасы 495 даана.

Бишкек ш., А. Орозбеков көч., 44,
тел.: 62-13-10; факс: 62-49-21

